

• *Muraközy Balázs–Valentiny Pál* •

AZ ÁLLAMI SZABÁLYOZÁS ALTERNATÍVÁI Az ön- és együttszabályozás*

Tanulmányunkban röviden áttekintjük a közvetlen állami piacszabályozás alternatíváinak körét, az önszabályozás alkalmazásának elmúlt évtizedekben tapasztalt változásait. Számba vesszük az alternatív szabályozási formák melletti érveket, és ezeket összevetjük lehetséges hátrányaikkal. Bemutatjuk, hogy a különböző jogrendszerek eltérő vonásai milyen módon befolyásolhatják az alternatív szabályozás – így az ön-szabályozás – kereteit. Az önszabályozás által – már ma vagy esetleg a jövőben – érintett piacok (az élelmiszeripartól a környezetvédelmen át az ügyvédi szolgáltatásokon keresztül az internet-, a média-, a hálózatos szolgáltatások világáig) sokszínűsége miatt az önszabályozás elméleti modelljeivel foglalkozó közgazdasági irodalom részletes bemutatásával kísérletet teszünk a szabályozás különböző fajtáinak a szereplők, a szabályozás jellege, a jogosítványok eredete, a szabályozás mértéke szerinti csoportosítására.

BEVEZETÉS

Az elmúlt évtizedben megélnékült az érdeklődés a piacok állami szabályozásának alternatívái iránt. Ennek okait sokan sokféleképpen magyarázzák. A magyarázatok a 20. század második felére kiépült modern szabályozó állam mindenhatóságába vetett hit megrendüléséről, a szabályozás minőségének javítási szándékáról, a jobb kormányzás szükségességéről, a szabályozási terhek csökkentéséről, a szabályozási kudarcok szülte új megoldási módokról szólnak. A 2008-ban kezdődő válság kapcsán az elemzések a korábbi szabályozás gyengeségeit, az állami szabályozás megerősítésének szükségességét említik. Az elmélyültebb tanulmányok arra hívják fel a figyelmet, hogy a különféle szabályozási módok együttélése hosszabb időtávra nyúlik vissza, relatív súlyuk akár az elmúlt évszázadban is többször változott, és az alternatív szabályozási eszközök gyakran egymás kiegészítői (*Bartle–Vass [2005]*). Ezt a megközelítést választjuk mi is, mert úgy véljük, hogy a piaci szereplők tevékenységét – a modern gazdaságokban különösen – különböző mértékű állami befolyásolás szabályozza, ennek mentén helyezhetjük el a közvetlen állami szabályozás

* Az írás a GVH VKK AL/1206/2011. sz. pályázatára készült tanulmány rövidített, ártírt változata. Köszönettel tartozunk *Ilyés Istvánnak* a kitűnő kutatási asszisztenciáért. Köszönjük az OTKA 81235. sz. pályázatának támogatását.

alternatív, esetenként kiegészítő megoldásaként az önszabályozási, együttuszabályozási, társszabályozási tevékenységeket is.

DEFINÍCIÓS KÉRDÉSEK ÉS AZ ALTERNATÍVÁK KÖRE

A piaci szereplők viselkedésének alakítására és befolyásolására az állami szabályozás és a szabályozás nélküli helyzet két véglete között számos lehetőség adódik. A szakirodalomban ezek közül a legtöbbet az információnyújtásban, egyes piaci mechanizmusok működtetésében és az ön- és együttuszabályozásban rejlt lehetőségekkel foglalkoznak (*BRTF* [2005], *Bartle–Vass* [2005], *Hepburn* [2009]). A piaci körülmények (piackudarok) alakulása miatt beavatkozni kívánóknak mérlegelniük kell, hogy a beavatkozás bármely módja nagyobb haszonnal jár-e majd, mint a piac működési zavarának elviselése. Amennyiben úgy ítélik meg, hogy nem, akkor a beavatkozásra nem kerül sor. Az alternatívák közötti választás szélső pontján az állami szabályozás áll,¹ amelynek során a törvények erejével létrehozzák a szabályozási keretet, valamint az ennek betartását figyelő és a betartatásáért felelős szervezetet. Közbülső megoldásként a kívánt cél elérhető bizonyos piaci mechanizmusok (ösztönzők – például adózás, támogatás) segítségével, esetleg lehetséges tanúsítványok, címkék, emblémák felhasználásával információs és oktatókampányt indítani, illetve a piaci szereplők önszabályozásában (*self-regulation*) bízni vagy az önszabályozás kialakítását állami eszközökkel ösztönözni (együttuszabályozás – *co-regulation*).

Ezt az állami beavatkozás intenzitása szerinti felosztást – ennek szűkebb vagy bővebb változatát – használja a témával foglalkozó legtöbb jelentés és tanulmány. A szabályozás oldaláról felmerülő kérdéseket azonban lehet más szempontok szerint is elemezni, például: a szabályozott területek piacszerkezete, a szabályozás formális vagy informális jellege, a szabályozást kiváltó okok, a szabályozás céljai vagy a szabályozás eszközei szerint. Az elemzések súlypontjai természetesen abban is különbözhetnek, hogy a kialakult szabályozási helyzet leírására törekednek-e, vagy a szabályozás meglévő rendszerének megváltoztatása a cél.

A megvalósult állami szabályozáson kívüli alternatívák ugyanakkor azt mutatják, hogy a különböző felosztások, tipológiák nehezen feleltethetők meg a szabályozás világában tapasztaltaknak. A szabályozási folyamatok változatossága, a valós helyzetek különbözősége nagyon sokféle szabályozási megoldást kíván, amelyek többsége a különböző tipológiákban megjelenő változatok valamilyen kombinációját alkotja (*Bartle–Vass* [2005], *Coglianesse–Mendelson* [2010]).

¹ Az állami szabályozás a jogszabályalkotástól az adott szakpolitika kormányzati végrehajtásán át az általános versenyszabályozáson keresztül az ágazatspecifikus szabályozásokig terjedhet. A szabályalkotók és a szabályok csoportosítását, a jogi és a technológiai szabályalkotás szerepét részletesen elemzi Kiss Ferenc tanulmányaiban (*Kiss–Major–Valentiny* [2000], *Kiss* [2008]).

A továbbiakban vizsgálatunkat az önszabályozás és az együttszabályozás² kérdé- sére szűkítjük, részben azért, mert még ez a terület is a változatok bőséges tárházát tartalmazza, másrészt, mert ez a – más szabályozási változatok (például egyes piaci mechanizmusok, információnyújtási megállapodások stb.) elemeit is alkalmazó – szabályozási forma számít a leggyakoribbnak. Ugyanakkor azzal is tisztában kell lennünk, hogy ez a leszűkítés el is távolítja az elemzési lehetőségeket a piac- és ágazati szabályozás hagyományos tárgyalási módjától, mert óhatatlanul a piac egy részének, a kínálati oldalnak olyan szabályozódásáról szól, amelyet elsősorban a megfelelés (*compliance*) kényszere hajt. Emiatt az önszabályozás hosszú ideig a szabályozási irodalom hagyományos közgazdasági elemzési keretein kívül maradt, és csak az elmúlt évtizedekben került a szabályozási elemzések látókörébe.

A szabályozás alapvető jellemzőinek elkülönítésére *Coglianesse–Mendelson* [2010] hasznos elemzési módszert dolgozott ki, amely négy tényezőt vesz számításba a szabályozási változatoknál: a szabályozottat, a szabályozót, a szabályozást mint utasítást és a szabályozás (utasítás) következményeit.

1. A *szabályozottak* általában üzleti vállalkozások, de azok lehetnek egyének, kormányzati szervek vagy nonprofit szervezetek is. A szabályozott egyik fő ismérve, hogy a nem teljesítés következményeit maga viseli.
2. A *szabályozó* ebben a viszonyrendszerben a szabályok megalkotója és egyben betartásuknak a kikényszerítője. A szabályozónak hagyományosan az államot szokták tekinteni, de mint látni fogjuk, ez csak az esetek egy részében igaz. Ugyanakkor az a vélekedés sem állja meg a helyét, hogy például az önszabályozás az állam beavatkozásától mentes vagy az állami érdekektől távolabb álló tevékenység, esetleg az államtól való függetlenség jelképe lenne. Valójában a modern állami berendezkedés legalábbis „passzív érdeklődést” mutat mindenféle önszabályozás iránt (*Bartle–Vass* [2005]).
3. A *szabályozás* folyamatában a szabályozói utasítás a szabályozottat valamely magatartásra ösztönzi vagy attól elbátortalanítja. A szabályozás irányulhat egyes eszközökre, amikor például szabványok segítségével terelik a kívánt irányba a szabályozott tevékenységét, vagy előírhat valamely célt, például valamilyen teljesítménymutatót.
4. A szabályozói utasításnak negatív és pozitív *következményei* lehetnek. Nem teljesítés esetén büntetések, szankciók várhatók, követése esetén támogatások folyósítása, esetleg a teljesítés alóli felmentés következhet. A következmények bizonyos nagyságrendje mellett azonban a negatív és pozitív hatások iránya értelmét vesztheti. A megfelelni kívánó cégeknek nyújtott nagyon jelentős támogatás például a nem teljesítő cégek számára azonos lehet egy komoly büntetéssel.

² Az együttszabályozást egyes szerzők metaszabályozásnak is nevezik (*Coglianesse–Mendelson* [2010]), arra utalva, hogy a szabályozás két leggyakoribb fajtája, az állami szabályozás és az önszabályozás között elhelyezkedve, mindkét szabályozási forma sajátosságait egyesíti.

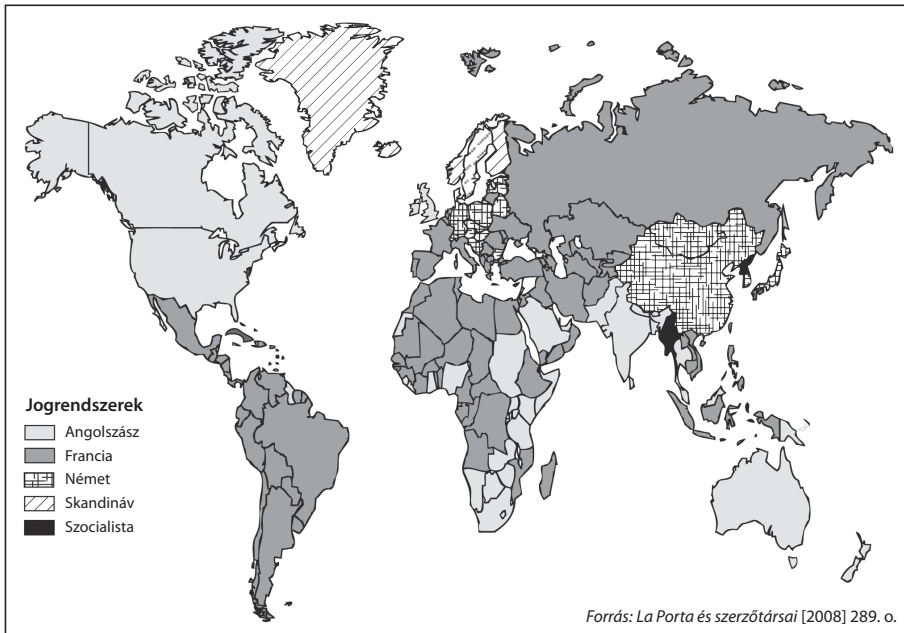
Ezt az elemzési keretet az önszabályozás és az együttuszabályozás esetére is alkalmazni lehetett. Az önszabályozás olyan szabályozási feltételeket jelent, ahol a szabályozott saját magára vonatkoztatott utasításokat ad, és ennek következményeit is maga viseli. Ebben a helyzetben tehát a szabályozott és a szabályozó szoros kapcsolatban áll egymással. Az együttuszabályozásnál ezzel szemben a folyamat megindításában egy külső szabályozó játssza a főszerepet, a folyamat többi szakasza azonban megegyezhet az önszabályozáskor tapasztaltakkal. Emiatt erre a típusra gyakran használják a kikényszerített önszabályozás meghatározást, arra is utalva, hogy itt a szabályozót szabályozzák.

Az önszabályozás kezdeteit általában a primitív társadalmak szabályalkotási folyamataival hozzák összefüggésbe, ahol a csoporthoz tartozás, illetve az abból való kizárás bizonyos magatartások követését előnyösebbé, másokat hátrányosabbá tett. A modern elméletek ezekben a helyzetekben többek között a potyautas-viselkedés problémáit, a hálózati hatásokat vagy például a hitelesség kérdését vizsgálják (*Ogus–Carbonara* [2011]). Ha a feltételek adottak, és mód nyílik önszabályozásra, akkor az állami szabályozásokhoz viszonyítva számos előnyt lehet említeni. A szabályozottakhoz való közelsége miatt a felhalmozott tapasztalatokat, szakmai ismereteket hatékonyabban lehet felhasználni, az önszabályozás a változásokra gyorsabban és rugalmasabban képes reagálni, emiatt az államra és a szabályozottakra kevesebb teher (költség) hárul, a szabályozottak nagyobb elkötelezettsége, lojalitása miatt pedig a piacok is eredményesebben működhetnek. Mindezek az előnyök természetesen csak akkor élvezhetők, ha az önszabályozás során nemcsak a magán-, hanem a közérdek is érvényesül, a versenyellenes törekvések kiszűrhetők, és a hatékonyságot az átláthatóság és beszámoltathatóság is erősíti.

Önszabályozásra vagy együttuszabályozásra leggyakrabban akkor kerülhet sor, ha ennek segítségével meg lehet oldani a szabályozáshoz elengedhetetlen információk megszerzését. Ilyen helyzet többek között a gyorsan változó ágazatokban vagy a nagyon összetett szabályozási problémák esetén alakulhat ki. Sokszor találkozhatunk olyan esettel, amikor egy külső, állami szabályozó a szabályozásra váró probléma létét sem ismeri fel, vagy ha igen, akkor nem látja át annak teljes terjedelmét, várható hatásait. A szabályozóknak ismerniük kellene a megoldásra váró probléma súlyát, a megoldatlansággal járó károkat, a károk bekövetkeztének valószínűségét. Ezek megítélésnek nehézségei az önszabályozás felé billenthetik a mérleg nyelvét a szabályozási alternatívák közötti választáskor. A gyakorlatban végül is az számít, hogy az önszabályozás (és az együttuszabályozás) esetében sikerül-e a szabályozottaknak a rendelkezésükre bocsátott mérlegetelési lehetőség körében inkább a közös szabályozási érdekek, semmint az egyéni magánérdekek mellett dönteniük (*Coglianesse–Mendelson* [2010]).

SZABÁLYOZÁSI ALTERNATÍVÁK ÉS JOGRENSZEREK

Az elmúlt két évtizedben jelentős mértékben megváltozott a szabályozás globális térképe. Ha a verseny szabályozása nem is, de a versenyt szabályozó átfogó törvényhozás viszonylag új fejleménynek számít. Egyesek úgy becsülik, hogy 100 körüli lehet azoknak az országoknak a száma, amelyekben ilyen törvények születtek. Egy hetven országot felölelő mintában látható volt, hogy az országok 60-70 százalékában az elmúlt két évtizedben hozták meg az első korszerű versenytörvényeket. A jogi tradíciók és a versenyszabályozás viszonyát érintő egyes vizsgálatok szerint a jogi tradíciók különbözőségei megjelennek a versenyszabályozás alkalmazásának intézmény- és eljárásrendszereiben (Lee [2005]). A jogrendszerek hatásait összefoglaló *La Porta és szerzőtársai* [2008] is a jogrendszerek különbözőségeiben leli meg a szabályalkotás és a szabályozás országok közötti eltéréseinek fő indokát. A különböző jogrendszerek elterjedésében a korábbi gyarmatbirodalmak anyaországai döntő szerepet játszottak. A 152 vizsgált országban öt nagyobb jogrendszert különböztettek meg: a precedensjogra épülő angolszász jogrendszert (*common law*), ide 42 országot soroltak, a kontinentális jogrendszert (*civil law*), ezen belül a francia (84 ország), a német (19 ország) és a skandináv (5 ország) alrendszert, valamint a szocialista jogrendszert (2 ország) különítették el. Az 1. ábra mutatja az egyes jogrendszerek elterjedtségét a világban.

1. ÁBRA • A jogrendszerek elterjedése

Ezt az ábrát érdemes összevetni a Világbanknak azzal az évente készített elemzésével, amely az üzleti környezet szempontjából legfontosabb tényezőket veszi számba, és az üzleti élet széleskörűen vett szabályozási környezete (adminisztratív terhek, költöttségek, költségek, jogbiztonság, kiszámíthatóság) szempontjából rangsorolja az országokat (<http://www.doingbusiness.org/rankings>). Az üzleti élet szempontjából legkedvezőbbnek számító első 20 országnak több mint a fele (11) az angolszász, öt a skandináv és négy a német jogrendszerbe tartozott a 2011. júniusi felmérés szerint.

Tovább árnyalhatjuk a képet, ha a közszolgáltatások szabályozásának eddigi történetét is áttekintjük. Az elmúlt évszázad során az ágazati szabályozás kiépülésében három ország játszott a legfontosabb szerepet: az Egyesült Államok, Kanada és Nagy-Britannia. Az előbbi kettő a több mint egy évszázados szabályozási tradíciói miatt, az utóbbi a múlt század nyolcvanas éveitől kezdődően kiépített, az amerikai-tól eltérő, a közszolgáltatások európai szervezeti kereteiből kiinduló, új szabályozási struktúrája miatt. A két szabályozási rendszer azután egymásra is megtermékenyítően hatott, sok elem került át az egyikből a másikba, majd ezt a folyamatot a későbbiekben számos más ország tapasztalata gazdagította. A szabályozás radikális átalakításában, új módszerek, ösztönzők kidolgozásában és túlszabályozás csökkentésében két másik angolszász jogrendszerű ország vált élenjáróvá: Ausztrália és Új-Zéland, ezek eredményei és kudarcai is gyakran szerepelnek a szabályozásemélet és -gyakorlat irodalmában, de figyelemre méltó megoldásokat alkalmaztak Dél-Afrikában (angolszász jogrendszer), Malajziában (angolszász), Koreában (német) és Chilében (francia). Európában leginkább a skandináv országok, Hollandia (francia) és esetenként Spanyolország (francia) követte az egyre terjedő brit szabályozási újításokat.

Míg a kontinentális jogon alapuló törvényhozásra elsősorban a közszolgáltatások területén inkább az állami monopóliumok elterjedtsége, a centralizált döntéshozatal, a központi szabályozás volt jellemző, addig az angolszász jogrend – amelyre jellemző esetjog nagyobb bizonytalansággal jár – több lehetőséget biztosított a decentralizáltabb szabályozási formák kialakítására. Az állami szabályozás mellett az angolszász jogrendszerű országokban hamar teret nyertek másfajta szabályozási megoldások is, amelyek később például szolgáltak más nemzetek számára. Ugyanakkor mind az állami szabályozás, mind az önszabályozás alkalmazásában az angolszász jogrendszerű országokban is változó intenzitású korszakokat láthatunk, az inga kilengett mind a szabályozás iránti igény erősödése és csökkenése között, mind pedig a két szabályozási forma között. Az Egyesült Államokban a progresszív korszakot (1890–1920 közötti időszak) inkább az állami szabályozás kiépülése korszakának tartják, míg a *New Deal* idején az önszabályozás új formái alakultak ki (*Ogus–Carbonara* [2011]). Az Egyesült Államokban mára az önszabályozás rendszereinek használata mindennapossá vált. A Egyesült Államok szövetségi kereskedelmi bizottsága (*Federal Trade Commission, FTC*) az utóbbi években az online hirdetési piacon (2009), a gyermekeknek szánt élelmiszerek hirdetési piacán (2008), a szeszgyártásban (2008) működő önszabályozó rendszerekről készített jelentést (<http://www.ftc.gov/reports/index.shtml>).

A kilengések Nagy-Britanniában is jellemzők voltak, az ipari forradalom után, a 19. században az önszabályozás számos formája honosodott meg, de a 20. század második felére ezek további alkalmazhatósága megkérdőjeleződött, különösen az olyan időszakokban, amikor a vállalatvezetési problémák miatti vállalati csődök megszorodtak, és a szabályok betartása érdekében a korábbinál hatásosabb vizsztatartó eszközökre lett szükség. Mindezek ellenére Nagy-Britanniában ma már, a 21. század elején, az önszabályozás reneszánszáról beszélnek.

Bartle–Vass [2005] felmérését felhasználva érdemes alaposabban végigtekinteni az önszabályozás és együttműködés brit rendszerében beállt változásokat. A 19. században erősödtek meg azok a területek, amelyek ma is az önszabályozás különböző formáit mutatják: a gyáripar, a különböző foglalkozások (orvosok, jogászok, mérnökök, könyvvizsgálók) és a pénzügyek. Az önszabályozásra törvények sora adott lehetőséget [*Factory Act* (1833), *Medical Act* (1858), *Companies Act* (1862)], amelyek csak a szabályozás általános kereteit rögzítették, és alapvetően a szabályozottak együttműködésére, egymással való megegyezésére és mindennek általuk történő felügyeletére hagyatkoztak. Ebben az esetben tehát együttműködésről beszélhetünk, ami a brit szabályozás alapvető és mélyen gyökerező eleme lett a 20. század második feléig. Erre az időszakra – annak ellenére, hogy ekkor egy sor ágazatban piacnyitás kezdődött, és a felesleges terhet jelentő szabályozások lebontása (deregulálás) volt a jellemző – az állami szabályozás megerősödésének is számos jele volt. A közszolgáltatásoknak az 1980-as, 1990-es években lezajlott privatizálása új szabályozási környezet és új állami szabályozási intézményrendszer felállításával járt, de a pénzügyi szabályozás területén is sor került az önszabályozás korábbi rendszerének szigorítására [*Financial services and Markets Act* (2000)], aminek során a korábbi kilenc, részben önszabályozó testület egyetlen állami szabályozó szervezetbe olvadt. Egyes foglalkozási ágakban csökkent az önszabályozás korábbi terjedelme, a könyvvizsgálók szakmáját 1990-ben, majd 2002-ben szabályozták újra, a jogászokét 1990-ben, mindkét esetben csökkentették az ágazat korábbi autonómiáját. Az oktatás és egészségügy területén ebben az időszakban ugyan fokozottabban kezdték használni egyes piaci mechanizmusok ösztönző erejét, de éppen emiatt megnőtt az ellenőrzéseknek és az állami szabályozóknak a szerepe.

Bartle–Vass [2005] az önszabályozás csökkenésének okai közül kiemeli a bizalom és az alkalmazkodóképesség hanyatlását, a kockázatkerülő magatartás megerősödését, amelyek a cégvilág botránnyaival és az erőfölénnyel való visszaélés eseteivel párosulva az erőteljesebb szabályozás bevezetésére készítették az egymást követő kormányzatokat. A szabályozás egyes típusai közötti átrendeződés azonban nem volt egyirányú. A globalizálódás következtében a nemzetek közötti szabályozásban ellentétes folyamatok is megindultak. A nemzetek között zajló tevékenységek esetében az üzleti élet szereplői új szabályozási formákat kényszerítettek ki, ezek jó része önszabályozási vagy együttműködési jellegű. Ennek egyik példája az internet, ahol az iparág szereplőinek önszabályozásába idővel állami szereplők is

bekapcsolódtak. Az állami szabályozás klasszikus területei, mint például a közszolgáltatások szabályozása, is fokozatosan átalakult. Többen úgy vélték, hogy a kialakult szabályozási mechanizmusok túl merevek, túlszabályozás alakult ki. Akik nem osztották ezt a nézetet, azok körében is erősödött annak a felismerése, hogy ezekben az ágazatokban is egyre több terület, részpiac vált a verseny számára megnyithatóvá, és ennek érdekében az *ex ante* jellegű ágazati szabályozások körét szűkítették, és átvették a versenyszabályozásban használt elemzési eszközöket is. Egyes esetekben próbálkoztak az önszabályozásra épülő szabályozási keret kialakításával, de például az összekapcsolási díjak esetében a brit távközlés-szabályozó, az Oftel kísérlete sikertelennek bizonyult.

Az 1990-es évek második felére megerősödött az igény a szabályozás különböző formáinak újragondolására, a korábbinál hatékonyabb, jobb szabályozás kialakítására, ami időnként a különböző konferenciák, szervezetek, a szabályozás szabályozásáért felelős intézmények és bizottságok különös elburjánzásához vezetett. Az OECD jobbtó szándékától vezetve, majd az elkötelezett és idővel kötelező agendájának részeként a szabályozási reform témakörben több konferenciát szervezett, kerekasztalokat tartott, és ajánlásokat dolgozott ki (OECD [1997a], [2001], [2004], [2009a], [2010a], [2012]). Nagy-Britanniában a kormány által 1997-ben felállított tanácsadó szerv (*Better Regulation Task Force, BRTF*) javaslatokat készített a szabályozás minőségének javítására, amelyekben a közvetlen állami beavatkozások csökkentése és az önszabályozás módszerének gyakoribb használata ismételtlen megfontolandó lehetőségként szerepelt (BRTF [1999], [2000], [2003], [2005]).

A tanácsadó szerv 2006–2008 között megnövelt jogositványokkal *Better Regulation Commission* néven működött tovább. A szabályozás javítására való törekvés a szabályozó hatóságokat érintő törvénykezésben is testet öltött. Az energiaszolgáltatással foglalkozó törvény [*Energy Act* (2004)] a hatóság kötelezettségévé tette a jobb szabályozás (*better regulation*) elveinek, valamint megvalósult példáinak figyelemmel kísérését és alkalmazását. A hírközléssel foglalkozó törvény [*Communications Act* (2003)] alapján a szabályozó hatóságnak az előbbi szempontokon kívül a szabályozás várható terheit is számba kell vennie, és ahol erre mód nyílik, segítenie kell az önszabályozást. A törvény egyes piacokon az önszabályozás keretében elfogadott magatartási kódexek használatát is javasolta. A társasági törvény [*Enterprise Act* (2002)] a brit versenyhatóság (*Office of Fair Trading, OFT*) működését érintve is hangsúlyozta a magatartási kódexek elterjesztésének fontosságát, amit az OFT a későbbiekben egyértelműen az önszabályozás szélesebb körű alkalmazhatóságaként értelmezett.

2005-ben a brit kormány létrehozta szabályozási ügyekben folytatott tevékenységének koordinálását végző hivatalát (*Better Regulation Executive, BRE*). A hivatal jelenleg a gazdaságért felelős minisztérium (*Department for Business, Innovations and Skills, BIS*) alá tartozik, feladata a kormányzati szabályozási tervezetek két szempontból történő minősítése. Először vizsgálniuk kell, hogy létezik-e az álla-

mi szabályozási szándékot helyettesítő, ugyanolyan eredményt hozó szabályozási alternatíva. Amennyiben nem létezik, akkor is csak abban az esetben hagyhatják jóvá a bevezetését, ha az új szabályozás a meglévő szabályozások okozta terheket csökkenti, vagy eleve deregulációt jelent (<http://www.bis.gov.uk/policies/bre/principles-of-regulation>). Ezt az az elv is segíti, hogy minden új szabályozás életbe léptetésénél egy meglévőt törölni kell, és az új esetében a szabályozás kifizetésének, megszüntetésének tervezett időpontját is jelezni kell a szabályozásban (*BRE* [2011*a*], [2011*b*]). Újdonságnak számít, hogy az alternatív szabályozási lehetőségek hagyományos körén (piaci mechanizmusok használata, információs és oktatókampányok, ön- és együttl szabályozás) belüli választás megkönnyítésére az utóbbi időben a viselkedési közgazdaságtan megállapításait is igyekeznek figyelembe venni (*Dolan és szerzőtársai* [2010], *OFT* [2010]).

A brit mellett az ausztrál kormány is komoly erőfeszítéseket tett az önszabályozás szélesebb körű használatáért. A fogyasztóvédelemért és a pénzügyi piacok szabályozásáért egyaránt felelős miniszter 1999-ben Taskforce on Industry Self-regulation (TIS) néven tanácsadó testületet állított fel. A testület 2000-ben közzétett jelentése többek között azt vizsgálta, hogy mely esetekben válhat az önszabályozás a leghatékonyabb és mely esetekben a legkevésbé hatékony szabályozási megoldássá (*TIS* [2000]). A 2010-ben hozott versenytörvény [*Competition and Consumer Act* (2010)] az önszabályozás magatartási kódexekben testet öltött formájával foglalkozott. A törvénynek való megfelelést az ausztrál versenyhatóság (*Australian Competition and Consumer Commission, ACCC*) önszabályozási útmutatók kidolgozásával igyekezett segíteni mind a szakmai, foglalkozási szervezetek, mind a fogyasztási cikkek piacain működő cégek számára (*ACCC* [2011]). A szabályozott piacok sem maradtak ki az önszabályozás új hullámából, erre az ausztrál hírközlési és médiahatóság (*Australian Communications and Media Authority, ACMA*) szolgált példával. Az általuk kidolgozott tanulmány a hatékony ön- és együttl szabályozás optimális feltételeit foglalta össze (*ACMA* [2010]).

A jobb szabályozási rendszerek kialakításának háttérét a szabályozási hatásvizsgálatok (*Regulatory Impact Analysis, RIA*) rendszeressé tétele teremtette meg. A szabályozás minőségének egyre alaposabb számbavételével lehetővé vált a szabályozás átláthatóságának, a konzultációs mechanizmusoknak, intézményi megoldásoknak, az ellenőrzésnek és számonkérésnek elmélyültebb elemzése is (*Valentiny* [2008]). Az Egyesült Államokban a hetvenes években elindult folyamat a nyolcvanas évektől egyre több országra terjedt ki, majd a szabályozási hatásvizsgálatok használatát az OECD ajánlásai is megfogalmazták, és az Európai Unió gyakorlatába is bekerült (*OECD* [1997*b*]). A hatásvizsgálatnál visszatérő szempontként szerepel az alternatív szabályozási lehetőségek számbavétele. Az OECD felmérése alapján 2008-ban a vizsgált 31 tagország közül mindegyikben kötelező volt az alternatív szabályozási lehetőségek számbavétele, de kilencben nem volt kötelező erről írásban számot adni, 14 tagországban legalább egy alternatíva írásos vizsgálatát követelték meg, nyolcban pedig legalább kettőt (*OECD* [2009*b*]). Az egyes országokra vonatkozó adatokat az 1. táblázat közli.

1. TÁBLÁZAT • Alternatív szabályozások az OECD-országokban

Ország	Alternatív szabályozási eszközök vizsgálata		
	alternatív eszközök vizsgálatának előírása az új szabályozás bevezetése előtt	írásban kell benyújtani	az írásban benyújtott értékelésnek több alternatívát kell vizsgálnia
Ausztrália	mindig	I	I
Ausztria	mindig	I	N
Belgium	esetenként	N	–
Cseh Köztársaság	mindig	I	N
Dánia	mindig	N	–
Egyesült Államok	mindig	I	I
Egyesült Királyság	mindig	I	N
Finnország	mindig	I	I
Franciaország	esetenként	–	–
Görögország	esetenként	I	N
Hollandia	mindig	I	N
Írország	mindig	I	N
Izland	mindig	I	N
Japán	mindig	I	I
Kanada	mindig	I	N
Korea	mindig	I	N
Lengyelország	mindig	I	N
Luxemburg	esetenként	N	N
Magyarország	esetenként	I	I
Mexikó	esetenként	I	I
Németország	mindig	I	N
Norvégia	mindig	N	–
Olaszország	esetenként	–	–
Portugália	esetenként	N	–
Spanyolország	esetenként	N	–
Svájc	mindig	I	I
Svédország	mindig	I	N
Szlovákia	esetenként	N	–
Törökország	esetenként	I	I
Új-Zéland	mindig	I	N
Európai Unió	mindig	I	N

Forrás: OECD [2009b] 106. o.

1. TÁBLÁZAT (folytatás)

Ország	Irányelvek az alternatív szabályozási eszközök használatához						
	témakörök						
	van irányelv	teljesítmény-központú szabályozás	a vezetési folyamatra irányuló szabályozás	együtt-szabályozás	gazdasági ösztönzők használata	majdnem szabályozói irányelvek	önkéntes vállalások
Ausztrália	I	I	I	I	I	I	I
Ausztria	N	-	-	-	-	-	-
Belgium	I	I	N	I	I	N	I
Cseh Köztársaság	I	N	N	I	I	N	I
Dánia	I	I	I	I	I	I	I
Egyesült Államok	I	I	I	I	I	I	I
Egyesült Királyság	I	I	I	I	I	I	I
Finnország	I	I	I	I	I	I	I
Franciaország	I	N	N	I	I	N	I
Görögország	N	-	-	-	-	-	-
Hollandia	I	I	I	I	I	I	I
Írország	I	I	N	I	I	I	I
Izland	N	-	-	-	-	-	-
Japán	I	N	N	I	I	N	I
Kanada	I	I	N	N	I	N	I
Korea	I	I	I	I	I	I	I
Lengyelország	I	I	I	I	I	I	I
Luxemburg	N	-	-	-	-	-	-
Magyarország	N	-	-	-	-	-	-
Mexikó	N	-	-	-	-	-	-
Németország	I	I	I	I	I	I	I
Norvégia	N	-	-	-	-	-	-
Olaszország	I	N	N	I	I	I	I
Portugália	N	-	-	-	-	-	-
Spanyolország	N	-	-	-	-	-	-
Svájc	I	N	I	N	I	I	I
Svédország	I	N	N	N	I	I	I
Szlovákia	N	-	-	-	-	-	-
Törökország	I	N	N	I	I	I	I
Új-Zéland	I	I	I	I	I	I	I
Európai Unió	I	N	N	I	I	N	I

Az Európai Unióban a szabályozás minőségének rendszeres vizsgálatára, a hatásvizsgálatok bevezetésére a 90-es évek végétől került sor. Sokan a Mandelkern-jelentés közzétételét tartják a döntő fordulatnak ebben a folyamatban (*Mandelkern Group* [2001]). A jelentés összefoglalta a jó szabályozás legfontosabb elveit, hangsúlyozta az alternatív szabályozási lehetőségek mérlegelésének és a hatásvizsgálatoknak a fontosságát. A jelentést követően rendszeresítették az Európai Unióban a jobb szabályozás gyakorlatát vizsgáló (http://ec.europa.eu/governance/better_regulation/reports_en.htm), majd a hatásvizsgálatok használatát (http://ec.europa.eu/governance/impact/key_docs/key_docs_en.htm) elemző éves jelentéseket. A Bizottság ezek alapján úgy ítélte meg, hogy a folyamatot felgyorsíthatja. A szabályozás javításának eredményeképpen meg kell valósulnia az – új kifejezéssel élve – intelligens szabályozásnak, amely a jogszabály megszüvegezésétől annak végrehajtásáig, érvényesítéséig, értékeléséig és felülvizsgálatáig terjed, és döntő szerepet kapnak a folyamatban a leginkább érintettek (*EB* [2010]).

A jobb szabályozás kivitelezésében kezdettől fogva szerepet kapott a közvetlen szabályozás alternatíváinak keresése is. Korábban csak az angolszász jogrendszer kereteiben, az ott puha törvényekként (*soft law*) elkönnyvelt, decentralizáltabb jogi keretekbe illeszkedett szervezesebben az ön- és együttműködés széles körű gyakorlata. Más országok inkább a közhatalom gyengítésének lehetőségét látva, az ilyen törekvéseket korlátozni igyekeztek. Az európai kormányzásról 2001-ben született Fehér könyv (*White Paper* [2001]), majd az azt követő egyes ágazati ajánlások azonban lefektették az ön- és együttműködés általánosan elfogadott elveit. Ehhez az Európai Unió három intézményének (Parlament, Tanács, Bizottság) a jobb törvényhozás érdekében kötött közös megállapodása adta meg a végső lökést (*Interinstitutional Agreement ...* [2003]). A közös állásfoglalás elismerte, hogy ahol a maastrichti egyezmény nem igényli jogi eszközök igénybevételét, ott lehetőség nyílik az alternatív szabályozási eszközök használatára is. Azt is meghatározta, hogy hol nem használhatók: ahol alapvető jogok vagy fontos politikai kérdések vannak terítéken, vagy ahol a szabályokat minden tagországban azonos módon kell alkalmazni.

Ebben a dokumentumban tettek először kísérletet arra, hogy az európai uniós keretek között definiálják azt, hogy mit értenek ön- és együttműködésen. Az önszabályozást a gazdasági szereplők, a társadalmi partnerek, a nem állami szervezetek és egyesületek olyan lehetőségének tekintik, amelynek során ők maguk számára és egymás között közös irányelveket (elsősorban magatartási kódexeket vagy iparági egyezségeket) dolgoznak ki (*Interinstitutional Agreement ...* [2003] 22. cikk). Az együttműködés során a törvényhozó hatalom az előbbi szereplőket (gazdasági szereplők, társadalmi partnerek, nem állami szervezetek, egyesületek) az általa meghatározott célok elérésére hatalmazza fel (uo. 18. cikk). A megállapodás megfogalmazta a szabályozási eszközök használatának feltételeit, és gondoskodott a megállapodás végrehajtásának ellenőrzéséről is.

Önszabályozás természetesen a tagországok nagy részében többé-kevésbé már régóta működött műszaki szabványok és egyes foglalkozások esetében. Európai szintű önszabályozásra nagyobb számban azonban csak az 1990-es évek elejétől került sor (például hirdetési ügynökségek, jogtanácsosok, éttermek, utazási irodák, internetszolgáltatók, fodrászok, ingatlanügynökök stb.), ezek elsősorban a képzést, a képzettség elismerését, a szabályalkotás szabályait érintették, és általuk könnyebbé vált az érintett szakmákban a tevékenységek tagországok közötti áramlása. Az utóbbi években az ön- és együttszabályozás a fogyasztók bevonásával bővült. A termékekről szóló információk minőségének javítása, a biztonságot növelő vásárlási feltételek (fizetés, szervizszolgáltatások, karbantartás, panaszok kezelése stb.) kialakítása, az elektronikus kereskedelem által támasztott új feladatok növelték az európai szintű ön- és együttszabályozások számát (*EESC* [2005]).

Mind az alternatív szabályozások súlyának növelésében, mind a legjobb gyakorlat megismerésének érdekében a belső piac monitoringrendszeréhez kapcsolódóan önálló adatbázist hoztak létre az ön- és együttszabályozások megismeréséhez, elemzéséhez. Az adatbázisban a 2009-es értékelésekor 108 működő és 17 lezárult szabályozási kezdeményezés szerepelt. 83 szabályozás az Európai Bizottsághoz, 25 az Európai Gazdasági és Szociális Bizottsághoz kapcsolódott. Ezek között 47 (öt lezárult) önszabályozás és 61 (12 lezárult) együttszabályozás szerepelt. Az Európai Bizottság 78 (beleértve a 17 lezárult ügyet) szabályozást vizsgált. 2011-ben négy új szabályozással bővült a lista (<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.self-and-co-regulation-enter-the-database>). Az adatbázisban szerepel a szabályozás létrehozásának jogi háttere, a szabályozás célja, részletes leírása, a földrajzi lefedettség, a célcsoport, az ellenőrzés és a szankcionálás módszerei, a finanszírozás módja és a szabályozásról alkotott bizottsági vélemény.

Az adatbázis elemzésével készült összefoglalások valamelyest áttekintést adnak az Európai Unió egyes fontosabb tevékenységi területein működő ön- és együttszabályozásokról (*Hoogen–Nowak* [2009]). A legtöbb szabályozási kezdeményezésre az Európai Unió belső piacához kapcsolódóan került sor, ezt követték a vállalkozásokat és az ipart érintő szabályozások, harmadikként az energia és szállítás szerepelt (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT • Ön- és együttszabályozás ágazatok szerint

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	1990–2007
Mezőgazdaság			1																1
Foglalkoztatás, szociális ügyek								1			4	1	1	3		1			11
Energia, közlekedés								3		3			3	2		2			13
Vállalkozás, ipar	2						1		1	1		3	1	1	4	2		1	17
Környezetvédelem									1	2	2			1	1				7
Halászat, tengerjogi ügyek										1									1
Egészségügy, fogyasztóvédelem												2	2	1	1	3	1		10
Információs társadalom, média									1			1		2	1		2		7
Belső piac, szolgáltatások		1	1			1			1		2	3	4	4	6	4	4	2	33
Kutatás											1					2			3
Közigazgatás																1	1		2
Összesen	2	1	2	0	0	1	1	4	4	7	9	10	11	14	13	15	8	3	105

Forrás: Hoogen–Nowak [2009] 151. o.

PÉLDÁK AZ ÖN- ÉS EGYÜTTSZABÁLYOZÁS GYAKORLATÁRA

Esetek empirikus elemzései

Önszabályozásra gyakran akkor kerül sor, amikor az állami szabályozás „fenyegetése” a szabályozottak számára közvetlen közelségbe kerül. Ilyen esetekben az önszabályozásban részt vevők gyakran megelőző lépésként választják az önszabályozást. A termékekre, szolgáltatásokra vonatkozó minőségi paramétereket az önszabályozás kereteiben elfogadva sikerülhet az esetleg szigorúbbnak szánt állami szabályokhoz képest az iparág számára kedvezőbb eredményt elérni. Ez a taktika sokszor az ellenkezőjébe fordulhat, éppen az önszabályozási lépések keltik fel a kormány figyelmét egy problematikus és nem eléggé szabályozott területre. Ebbe a típusba tartoznak azok az esetek is, amikor valamilyen sokkhatásra válaszként alakul ki vagy változik meg az önszabályozás. *Coglianesse–Mendelson* [2010] által említett klasszikus példák közé tartozik az indiai bhopali vegyi katasztrófára történt viszonylag sikertelen és az amerikai Three Mile Islanden bekövetkezett nukleáris balesetre történt inkább sikeres önszabályozási kísérlet, amelyeket empirikus elemzések sora vizsgált.

Az előbbi hatására hozta létre az egyesült államokbeli vegyipar-gyártók egyesülete (*Chemical Manufacturers Association*) 1988-ban a *Responsible Care* elneve-

zésű programot, amelyhez hamarosan Ausztrália és Nagy-Britannia is csatlakozott. A program keretében a résztvevők vállalták, hogy környezetvédelmi, egészségügyi és biztonsági intézkedéseket tartalmazó magatartási kódexeket dolgoznak ki. Ezeket a cégek egyenként, a saját tevékenységükre vonatkozóan dolgozták ki, és meghatározták bennük, hogy hogyan kívánják elérni a megfogalmazott célokat. Az egyesület mindazonáltal nem hozza nyilvánosságra, hogy a tagjai teljesítették-e vállalásaikat, és az egyesületből senkit sem zártak ki nem teljesítés vagy rosszul teljesítés miatt. A tagok egymás közti információáramlása gyenge volt, csak 1996 óta ismerhették meg a vezetőtisztület tagjai a nem teljesítő cégek nevét, és csak 2000 óta készítenek belső célra rangsort a vállalásoknak való megfelelésekről. A programban részt vevőknek 2007-re kellett eljutniuk oda, hogy megfelelésüket harmadik fél hitelesítse. A programmal foglalkozó kutatások kevés pozitívumot tudtak kimutatni, megállapításaik szerint több a papírmunka, mint a környezetvédelemre gyakorolt hatás. Volt olyan vizsgálat, amely azt találta, hogy a programon kívüli cégek erőteljesebben csökkentették toxikusanyag-kibocsátásukat, mint a programban részt vevők (Coglianese–Mendelson [2010] 154–155. o.).

A másik példa inkább azt támasztja alá, hogy az önszabályozás sikeres lehet. A Three Mile Islanden történt nukleáris baleset előtt az atomiparban nem volt igény iparági méretű biztonsági tervek kidolgozására. A baleset után a Kemeny Commission által készített jelentés (<http://www.inpo.info/AboutUs.htm#history>) javasolta az iparági szabványok felülvizsgálatát, a rendszeres információgyűjtést és a független, harmadik fél által történő értékeléseket. Az atomipar vezetői által létrehozott intézet (*Institute of Nuclear Power Operations, INPO*) egyesek szerint az atomerőművek szövetségi kézbe kerülését hátrította el. Az INPO rendszeresen felülvizsgálatokat végez az erőművekben, amelyek során a 417 eddigi jelentés alapján összeállított ajánlássort tekintenek végig. A kétéves felülvizsgálatot 20 fő végzi, befejeztével az erőmű működtetésére vonatkozó javaslatokat fogalmaznak meg. A felülvizsgálatok alapján az INPO összes tagját tartalmazó rangsort állítanak össze, amely az iparág szereplőit erősen ösztönzi arra, hogy minél jobban feleljenek meg az iparági szabványoknak. A felülvizsgálatok anyagai azonban bizalmasak, ezeket a tagok sem ismerhetik meg. Az INPO működését vizsgáló tanulmányok a sikeres önszabályozás példájaként említik a szervezetet, hozzátéve, hogy a sikerhez hozzájárul, ha kisebb létszámú, viszonylag homogén és egymással szorosabb kapcsolatban lévő tagokból álló ágazatban működik az önszabályozó szervezet (Coglianese–Mendelson [2010] 155–156. o.).

Az empirikus vizsgálatokban – amelyekről jó összefoglalást nyújt *Ogus–Carbonara* [2011] – az önszabályozás gyakori példájaként szerepel a reklámpar. Az iparágban hamar felismerték, hogy szolgáltatásaik hitelessége növelhető a szakmai felelősség hangsúlyozásával. Ennek ellenére az önszabályozó szervezeteik csak akkor léptek fel erélyesebben a kódexeket be nem tartó szervezetekkel szemben, amikor az állami szabályozás veszélye megerősödött. Hasonló megállapításokat tettek az árutózsdek működéséről is.

Hosszú ideig az önszabályozás tipikus példájának tekintették a kibertér (az online kommunikációs rendszerek) szabályozását, amelyre az 1990-es években az önszabályozás volt a jellemző, de az elmúlt évtizedben fokozatosan előtérbe került az együttszabályozás, elsősorban azokon a területeken, ahol az egyébként is működő állami szabályozó szervezetekkel kellett koordinálni a szabályozási elveket (például sértő tartalmak megjelenése). A kibertér biztonságát általában olyan területnek tekintik, ahol a piaci megoldások a potyautas-probléma miatt kevésbé hatásosak, valamiféle szabályozásra szükség lenne, de a hálózat globális volta ennek kialakítását megnehezíti. Itt az önszabályozás és a nemzetközi együttműködés együttes alkalmazására van szükség.

A különböző foglalkozások önszabályozásával kapcsolatban az empirikus kutatók sok esetben olyan eltérő szakmákban is kimutatták a járadékszerzés lehetőségét, mint például az optikusok, a szárazvegytisztítók, az ügyvédek vagy fogászok. Az önszabályozó szakmai szervezetek által kialakított standardok – például a díjszabási és hirdetési korlátozások vagy a szakmai etika szabályai – gyakran a szabályozottak és nem a fogyasztók érdekeit védik, és megakadályozzák a költségcsökkentő megoldásokat. *Kleiner* [2006] számításai szerint az engedélyhez kötött szakmákban az engedélyeztetés fenntartásának társadalmi költsége jelentősen meghaladja az ettől várt hasznot. Úgy véli, hogy ezekben a szakmákban az engedélyek helyett a szakmai megfelelést bizonyító tanúsítványok bevezetése nagyobb versenyt és alacsonyabb belépési korlátokat állítana.

Az együttszabályozás tipikusnak mondható területei a pénzügyi szolgáltatók, a veszélyes anyagok kezelése, az élelmiszer-biztonság vagy például a környezetszennyezés. Az Egyesült Államok egyes tagállamaiban a toxikus hulladékok csökkentését célzó együttszabályozások megfelelő empirikus adatokat szolgáltatnak az együttszabályozás elemzésére (*Coglianesse–Mendelson* [2010] 157–158. o.). Elsőként Massachusetts állam döntött úgy 1989-ben, hogy törvényben írja elő a szennyezéskibocsátás 50 százalékos csökkentését. Ennek elérésére a törvény kötelezte az érintett vállalatokat egy szennyezéscsökkentési terv elkészítésére, de csak a tervkészítés volt kötelező, annak tartalmát a cég maga dönthette el, sőt a végrehajtását sem ellenőrizték. A kötelezettség csak abból állt, hogy kétfévente újból el kellett készíteni a csökkentési tervet. Ennek ellenére a csökkenés (1988 és 2007 között) a törvényben foglalnál nagyobb – 90 százalék – lett. Egy három évvel a törvény bevezetése után végzett felmérés azt állapította meg, hogy a választ adó érintett cégek 81 százaléka legalább néhányat vagy akár mindet is megvalósít azokból az intézkedésekből, amelyeket a tervbe foglalt. 67 százalékuk a bevezetett intézkedések költségcsökkentő hatását is érzékelte, és 86 százalékuk úgy nyilatkozott, hogy akkor is folytatja a tervezési gyakorlatot, ha azt a törvény már nem írja elő. A törvény hatásait vizsgáló elemzések ugyanakkor arra is utaltak, hogy az adott időszakban az Egyesült Államok egészében 61 százalékkal csökkent a szennyezéskibocsátás. A massachusettsi gyakorlatot, a tervezés előírását 13 tagállam követte, ezekben együttvé-

30 százalékkal nagyobb volt a csökkenés mértéke, mint a többiben. A különbségek a két típus között viszont idővel csökkentek, csak az első hat évben voltak jelentősek. Az együttszabályozás ezen módszerét végül is sikeresnek minősítették, de hosszú távon kiegészítések nélkül feltehetően nem marad hatásos.

Az önszabályozó rendszerek azonban nem minden esetben képesek feladataik megfelelő színvonalú ellátására. A következő két példa a könyvvizsgálat és a hitelminősítések területén kialakult önszabályozás elégtelenségének felismerését és a közvetlenebb állami ellenőrzés igényének kialakulását mutatja be.

A könyvvizsgálat piaca

A könyvvizsgálatnál hosszú ideig az önszabályozás volt a jellemző. A könyvvizsgálók szakmai szervezete alakította ki a könyvvizsgálat szabályait és szabványait, és maguk gondoskodtak ezek betartatásáról. Az önszabályozást a szakmai ismeretek bonyolultsága is indokolta. A könyvvizsgálók sokkal könnyebben észlelték, ha a hasonló tevékenységet végzők között a megbízó–megbízott kapcsolatrendszerben valaki félresiklott, az ügyfél túlzott befolyása alá került, vagy esetleg az ügyfél félrevezette a könyvvizsgálót. A sokféle tevékenységet folytató, innovatív, gyakran változó portfóliójú ügyfelek esetén pedig valóban azoknak volt előnye, akik napi kapcsolatban álltak a cégekkel. Az önszabályozás előnyeként könyvelték el egy ideig, hogy a szabályozás költségeit maguk a szabályozottak viselik. A szabályozás révén a szakma megbízhatósága növekszik, így a szolgáltatás értékesebbé válik, a szabályozás költségei beépülnek, és árnövelő tényezővé válnak.

A finanszírozás azonban idővel más megvilágításba került. Ebben a finanszírozási formában a szabályozáson való spórolásra is ösztönzés keletkezik, hiszen a jobb auditok révén az ügyfelek versenytársai is alaposabb betekintést nyernek a vállalat életébe. Az önszabályozást végző szervezet szakmán belüli finanszírozása egyben a szabályozási funkció függetlenségét is megkérdőjelezte, hiszen fenyegetésként is alkalmazható volt, amennyiben a szabályozottak által vallottól túlzottan eltérő szempontokat követett. Az Egyesült Államokban a könyvvizsgálók magatartása erősen megkérdőjelezte az önszabályozásba vetett bizalmat azzal, hogy a könyvvizsgáló cégek a finanszírozás csökkentését helyezték kilátásba az önszabályozó szervezet függetlensége körül kialakult vita során (*Pritchard–Puri* [2006]).

Az önszabályozás veszélyei között általában a kartellek képződésének lehetősége is felmerül, ahogy ezt többen bizonyítottnak látják a legnagyobb könyvvizsgáló cégek számának négyre csökkenésében (*Valentiny* [2012]). Az önszabályozás arra is ösztönözhet, hogy a szakmai szabványok színvonalát túlzottan magasra emeljék, ami egyes cégek kizárásához, másrészt a szolgáltatás iránti kereslet mesterséges felkeltéséhez vezethet. A szankciók alkalmazásának következetessége esetenként kétségeket támaszthat, a büntetések viszont az egész szakmára negatív hatásúak lehetnek.

A könyvvizsgálat önszabályozásában megoldatlan az információk megszerzésének módja is: míg a tagszervezetek ebben a kérdésben együttműködnek, a legfontosabb fél, az ügyfelek együttműködése – ellenérdekeltségük miatt – általában nem biztosítható.

Az észak-amerikai kontinensen két egymás mellett létező, sok tekintetben eltérő szabályozása alakult ki a könyvvizsgálatnak. Az Egyesült Államokban 1933-tól a tőzsdefelügyelet alá tartozott a könyvvizsgálat felügyelete is, de a gyakorlatban a szakmai szervezetekre bízta a tényleges felügyeletet. Kanadában a törvények közvetlenül nem érintették a könyvvizsgálatot. A társasági törvény az önszabályozó testületekre bízta a szakmai szabványok, függetlenségi szabályok kialakítását. A szakmai szervezet bizottságai dolgozták ki a szabályokat, a számonkérés, ellenőrzés módjait. A két országban különbözőképpen reagáltak a könyvvizsgálatot is érintő vállalati csődökre (például Enron, Worldcom), majd a 2008-as válságra. Az Egyesült Államokban az önszabályozó testület (*Financial Accounting Standards Board, FASB*) működését sok kritika érte. Lassan reagáltak az infláció és a technológiai fejlődés okozta változások könyvvizsgálatban történő érvényesítésének igényére, ugyanakkor szabályrendszerük lehetővé tette, hogy egyes cégek hamis bevételi és profitadatokat közöljenek, mesterségesen emelve részvényárfolyamukat és hitelintézeti besorolásukat.

Az Egyesült Államokban a vállalkozások és a könyvvizsgálat beszámoltatásáról és felelőségéről szóló, a benyújtók neve után Sarbane–Oxley Actnek nevezett törvény [*Corporate and Auditing Accountability and Responsibility Act (2002)*] az ellenőrzés szigorítását tűzte ki célul. A könyvvizsgálat felügyeletére új szervezetet hoztak létre (*Public Company Accounting Oversight Board, PCAOB*). A törvény előírta a könyvvizsgálat és tanácsadás elkülönítését, a kockázatok teljes körű bemutatásának kötelezettségét, a könyvvizsgálók cserélődését, a belső ellenőrzés jelentős mértékű javítását (*Romano [2004], Zhang [2005]*).

A PCAOB vizsgálatai rendszeressé váltak, a négy nagy könyvvizsgáló 2010-es tevékenységét négy jelentésben foglalták össze. Feltárták az áttekintett könyvvizsgálatok során elkövetett hibákat, és javaslatokat fogalmaztak meg ezek megszüntetésére. A Deloitte esetében 57 vizsgált esetből 26-ban, az Ernst & Youngnál 62 esetből 15-ben, a KPMG-nél 54 esetből 12-ben, a PwC-nél 76 esetből 28-ban találtak szabálytalanságot (*PCAOB [2011a], [2011b], [2011c], [2011d]*). A felügyelet külön jelentést készített a könyvvizsgálók válság alatti tevékenységéről, meghatározta azokat a területeket, amelyekben különösen sok probléma merült fel, és ahol a felügyelet által kidolgozott értékelési szabványokat nem alkalmazták megfelelően – például valós értéken való elszámolás, jövedelemadózás, készletek, bevételszámítás, mérlegen kívüli tételek elszámolása, *goodwill* elértéktelenedése stb. –, de a könyvvizsgálat egészére vonatkozóan nem állapított meg a válsággal összefüggően jelentkező súlyos problémát (*PCAOB [2010]*).

A kanadai önszabályozás érzékenyen reagált a vállalati csődök sorozatára. A szakmai szövetség 2002 októberében független testületet állított fel a könyvvizsgálók

felügyeletére. A testület tagjai az üzleti élet ismert szereplői és szabályozó szervezetek képviselői lettek. A testület felügyeli a szabványok és szabályok kialakításának folyamatát, és tartja a kapcsolatot a nyilvánossággal. 2003-tól működik a társasági törvény alapján létrehozott szabályozó szervezet (*Canadian Public Accountability Board, CPAB*), amely a tőzsdén jegyzett vállalatok könyvvizsgálóinak szabályozásával foglalkozik. A felügyeletet egy ellenőrzési program megvalósításán keresztül látja el. Az okleveles könyvvizsgálók szervezetén kívül két további önszabályozó könyvvizsgáló szervezet működik Kanadában. Egyes tartományok törvényhozása 2004 után lehetővé tette, hogy megfelelő minősítés esetén ezek a szervezetek is részt vehetnek a tőzsdén megjelenő társaságok könyvvizsgálatában, ezzel is oldva a koncentráció magas fokát. A társasági törvény változtatásával a pénzügyi beszámoló és az auditáló bizottságok szabályozása is változott, a függetlenséget növelő lépéseket tettek. A szövetségi kormány a vállalatvezetés hibáival összefüggésben is alkalmazhatónak minősítette a büntetőjogot. A kanadai változtatások kevésbé drasztikusak, mint az egyesült államokbeliek, a CPAB nem tartozik közvetlenül kormányzati szerv alá, szemben a PCAOB-vel, amelyet az amerikai értékpapír- és tőzsd felügyelet (*US Securities and Exchange Commission, SEC*) felügyel. A kanadai felügyelet – ellentétben az Egyesült Államokban működővel – nem állít össze szabványokat, a kanadai szabályozásban még mindig nagyon erősek az önszabályozás elemei.

Európában is tanulmányok és javaslatok készültek a könyvvizsgálói piac problémáinak elemzésére és megoldására. Az Európai Bizottság által 2010 októberében kiadott Zöld könyv összegezte a válság tanulságait, és megoldási javaslatokat fogalmazott meg (*Zöld könyv* [2010]). A megoldásra kínált javaslatok egyes esetekben a Sarbane–Oxley-törvényben használt megoldásokat követik, de időnként radikálisabbak az abban foglaltaknál. Az Európai Bizottság javaslatainak elsődleges célja a könyvvizsgálók függetlenségének erősítése és a könyvvizsgálói piac „sokszínűbbé” tétele. A javaslatok fontos része a könyvvizsgálók feletti felügyelet nemzeti és uniós szinten történő megerősítése.

A könyvvizsgáló cégek belső működési szabályai is módosulnak, tulajdonviszonyaikat tekintve megszüntetik azt a szabályt, hogy a tulajdonosok több mint felét a partnereknek kell adniuk. A könyvvizsgálói eljárások alapelveként a készülő rendelet önálló fejezetben hangsúlyozza a szakmai kételkedést mint alapvető magatartási szabályt. A kötelező könyvvizsgálatok egységes piacának létrehozása érdekében bevezetik a könyvvizsgálói szakma európai útlevélét. A könyvvizsgálat felügyeletének megerősítéséhez növelik a nemzeti felügyelet vizsgálati jogosultságát, és mindenütt megkövetelik a szakmai szervezetektől való függetlenségüket. A Bizottság azt javasolta, hogy a könyvvizsgálat-felügyeleti tevékenységek koordinációjára az Európai Értékpapír-piaci Hatóság (EÉPH) keretein belül kerüljön sor. (*Staff Working Paper* [2011] 256–259. o.).

A hitelminősítés piaca

A nagy és évszázados múltú visszatekintő hitelminősítők tevékenységüket kezdetben az üzleti élet szereplőire vonatkozó információk, statisztikák gyűjtésével és árusításával kezdték, ezekre alapozva alakult ki elemzési, valamint minősítési, besorolási tevékenységük. A hitelminősítők – hasonlóan a könyvvizsgálókhoz, biztosítótársaságokhoz – különleges státust foglalnak el az üzleti világ intézményrendszerében: megállapításaikat szabályozó, ellenőrző intézmények, sőt a bíróságok is felhasználják, azaz részeseivé válnak egy szabályozási folyamatnak. A hitelminősítőket egy időben az önszabályozás ideális eseteként jellemezték, hiszen a termékük jól látható volt, a minősítések pedig jól mérhetőek voltak aszerint, hogy mennyire váltak be. Emiatt a jó hírnév rendkívül fontos eleme a működésüknek, tévedések vagy versenyellenes magatartás sokat ronthat a megszerzett reputáción. Tevékenységüket gyakorlatilag nem veheti át más gazdasági szereplő, a sok információt és nagy tapasztalatot igénylő feladatot az állam – többek között a pártatlanság hiánya miatt – sem képes ellátni (*Sen* [2011], *Mulligan* [2009]).

A hitelminősítők piacának bővülését az 1930-as évektől a bankokra, biztosítótársaságokra, nyugdíjalapokra vonatkozó különböző törvények teremtették meg, majd a későbbi évtizedekben 1970-ig fokozatosan bővült az a kör, amelyben az állami felügyelet alatt álló intézmények is rákényszerültek a hitelminősítők szolgáltatásaira (*White* [2012]). 1975-ig a hitelminősítők szabályozásának szinte egyetlen eszköze a minősítési elveket tartalmazó kézikönyv elfogadása volt. Az amerikai értékpapír- és tőzsd felügyelet (SEC) ebben az évben döntött úgy, hogy új kategóriát – országosan elismert statisztikai minősítő szervezet (*Nationally Recognized Statistical Rating Organization, NRSRO*) – állít fel az információszolgáltatással foglalkozó cégek számára, és ezek között rögtön elismerte a három legnagyobb hitelminősítőt. Az ellenőrzés valójában csak informális volt, inkább a piac visszajelzésein, nem pedig szabályozói standardokon nyugodott.

Az ezt követő 25 évben csak négy újabb cég vált elismert szervezetté, de az összeolvadások és csődök miatt 2000-re ismét csak három maradt. Az elismert körbe való bekerülés pontos feltételeit a SEC nem tette közzé. A hitelminősítők 2008-as válság alatti teljesítményét a könyvvizsgálókénál negatívabban ítélték meg. Az Egyesült Államokban a SEC ellenőrzési jogát a pénzügyi rendszer felügyeletének javítására született Dodd–Frank-törvénnyel jelentős mértékben megerősítették (*Dodd–Frank ...* [2010]), és 2012 júniusában a SEC keretében önálló hivatalt (*Office of Credit Ratings*) hoztak létre a hitelminősítők felügyeletére. A hitelminősítőknél az összeférhetetlenségi szabályokat a korábbinál sokkal szigorúbban vették: a minősítéseken dolgozókat eltiltották a minősítések értékesítésében való részvételtől, a hitelminősítők működésének nyilvánosságával összefüggő számos kérdést szabályoztak. Nyilvánosságra kell hozni, hogy milyen feltételrendszereket használnak a minősítéseknél – fizetett vagy nem fizetett a minősítés –, közölniük kell a korábbi minősítések hosszú távú

adatait a minősítések pontosságának értékeléséhez, ha egy hitelminősítő alkalmazottja később egy minősített cég alkalmazottja lesz, minősítési tevékenységét utólag ellenőrizni, értékelni kell stb. (*Dodd–Frank ...* [2010] SEC.931–939H).

A válság alatt felmerült problémákkal az európai szabályozás is igyekezett lépést tartani, és irányelvek és rendeletek kibocsátásával a szabályozás kereteit megteremteti. A hitelminősítő intézetekről szóló, 2010 decembere óta hatályban lévő uniós rendeletet (*EPT* [2009]) az Európai Értékpapír-piaci Hatóság (EÉPH) létrehozása után 2011 májusában módosították, a piac felügyeletét az EÉPH-ra bízta, és kidolgozták a felügyelet megvalósításának részleteit (*EPT* [2011]). Rendelkeztek a hitelminősítők nyilvántartásba vételének feltételrendszeréről, az üzletvitel, a minőségbiztosítás és az összeférhetetlenség szabályairól. A minősítési módszertan változtatásait a kibocsátókkal és a befektetőkkel történt megvitatás után az EÉPH elé kell terjeszteni, amely a 2012 márciusában kidolgozott elvek szerint felügyeli az alkalmazását.

Az ön- és együttszabályozás gyakorlatának eddig bemutatott esetei is érzékelhetők, hogy a szabályozás e típusainak a kialakulása az érvényes jogrendszerrel, az adott gazdasági környezettel és számos más piaci, szakmai feltételtől is függ. Ezeket a feltételeket az elméleti modellek igyekeznek tipologizálni, előfordulásuk gyakoriságát mérlegelni, hatásukat vizsgálni. A következő részben elsősorban az önszabályozás kérdésével foglalkozó közgazdasági modelleket tekintjük át.

ELMÉLETI EREDMÉNYEK AZ ÖNSZABÁLYOZÁSSAL KAPCSOLATBAN

A gazdasági szabályozás legfontosabb célja a piackudarcok kijavítása. A leggyakoribb – és a szakirodalomban legnagyobb szerepet kapott – piackudarc a piaci erő által létrehozott holtteher-veszteség.³ A piaci erő és az ennek eredményeképpen előálló túl magas ár általában a klasszikus szabályozás keretei között orvosolható, hiszen az iparági szereplők „önszabályozása” legfeljebb kartell kialakulásához, és így még jelentősebb holtteher-veszteséghez vezetne. A monopólium működése azonban nem csak az árak esetében okozhat torzítást: ha a monopólium egyszerre több változóról dönt (például az árról és a minőségről), akkor – a keresleti függvény minőség szerinti alakjának függvényében – optimális lehet számára túl magas vagy túl alacsony minőséget is választani (*Spence* [1975]). Mivel azonban ez is a piaci erőből következik, ebben a dimenzióban sem helyettesíthető a klasszikus szabályozás az önszabályozás valamilyen formájával.

Az önszabályozás ezért olyan területeken alkalmazható sikeresen, ahol az adott iparág vállalati döntéseinek a koordinálása egyszerre áll az iparág és a társadalom

³ A holtteher-veszteség például azért áll elő, mert a piaci erővel rendelkező vállalat társadalmi szempontból túl magas árának köszönhetően lesznek olyan fogyasztók, akik nem vásárolják meg a terméket, bár többre értékeli azt annak költségénél.

érdekében. Elképzelhető például olyan externáliák jelenléte, amelyek kezelése az iparágnak is érdekében áll: ilyen lehet például a szabványosítás. Ezzel együtt a szakirodalom alapvetően olyan aszimmetrikus információs helyzetekhez köti a sikeres önszabályozás lehetőségét, amelyekben a fogyasztók csak korlátozott mértékben tudják megfigyelni a termékek minőségét. Ez különösen keresési (*search good*), tapasztalati (*experience good*) és bizalmi (*credence good*) termékek esetében merül fel (*Scarpa* [1999]). Az első csoportba tartozó termékek esetében a fogyasztók csak keresési költség árán képesek megállapítani a termék minőségét, így az optimálisnál nagyobb mértékű keresési tevékenység társadalmi veszteséget jelenthet. A tapasztalati jószágok esetében a fogyasztók csak a termék megvásárlása után ismerik meg annak minőségét, míg a bizalmi termék esetében utána sem; ez utóbbi csoportba tartoznak az orvosi és bizonyos pénzügyi, valamint jogi szolgáltatások.

Az aszimmetrikus információhoz kapcsolódó piachibát egyaránt magyarázhatja a kontraszelekció és a morális kockázat is; vagyis egyrészt származhat abból, hogy a fogyasztók nem képesek megfigyelni az egyes szolgáltatók típusát, másrészt abból is, hogy nem figyelhető meg, mekkora erőfeszítést tesznek a szolgáltatók a szolgáltatás minőségének növelésére. *Akerlof* [1970] modellje bemutatja, hogy a kontraszelekció hatására kiszorulnak a piacról a jobb minőségű termelők, ráadásul a termékek fogyasztók közötti eloszlása sem lesz optimális. Később ezt a megközelítést követi *Leland* [1979], valamint *Shaked–Sutton* [1981] tanulmánya is. A frissebb szakirodalomban viszont inkább a morális kockázat kap nagyobb hangsúlyt azokban az esetekben, amikor a minőséget kell igazolni a fogyasztók számára.

A minőséggel kapcsolatos aszimmetrikus információból származó probléma csökkentése – a túl magas árral ellentétben – az iparág szereplőinek együttes érdeke lehet, így az iparági szintű önszabályozás ezekben az esetekben életképes alternatíváját jelentheti a klasszikus szabályozásnak. Szélsőséges kontraszelekció esetében – amikor előfordulhat, hogy nem is jön létre piac – világos, hogy mind a szolgáltatók, mind a fogyasztók számára előnyös, ha az iparági önszabályozó képes ellenőrizni a minőséget, és így helyreállítja a piac működését. Kevésbé szélsőséges kontraszelekció esetében is hasonló érvekkel indokolható, hogy a magas minőséget előállító szolgáltatók kiszorulását megakadályozó önszabályozás egyszerre előnyös a fogyasztók és a termelők számára (*Leland* [1979]).

Az 1990-es és 2000-es évek modelljeiben kitüntetett szerepet kapott az információ. Az iparág reputációja (a várható minőség) egyfajta közjóságot jelent, amelybe túlságosan keveset fektetnek be maguktól a vállalatok, hiszen ennek a befektetésnek a költségeit teljes mértékben ők viselnék, hasznaiból viszont az összes vállalat részesülne. Ezekben a modellekben az önszabályozás ezt a közjóságproblémát csökkenti, ami növeli az iparági összprofitot és a hatékonyságot is.

Miközben ezek az érvelések rámutatnak, hogy az önszabályozás a piaci mechanizmusnál jobb eredményhez vezethet, fontos kérdés az önszabályozás klasszikus szabályozáshoz való viszonya is. A szakirodalom szerint ebben az összevetésben az

önszabályozás előnye az információk hatékonyabb felhasználása, hátránya viszont az, hogy megnöveli az összejátszás valószínűségét, és így holtteher-vesztéshez vezethet (OFT [2009]). A klasszikus és az önszabályozás közötti átváltás mélyebb megértéséhez azonban célszerű explicit módon elemezni a kétféle szabályozó cél-függvényét és korlátait, erre elsősorban a 2000-es években voltak próbálkozások.

Az önszabályozás az utóbbi két évtizedben egyre nagyobb szerepet kap a környezetvédelem területén is. A szennyezés csökkentése alapvetően nem áll az iparág érdekében, így ezen a területen az önszabályozást elsősorban az motiválja, hogy elkerüljék a klasszikus szabályozást, például a szennyezési kvóták bevezetését. Ennek modellezéséhez szükség van a kvóták bevezetéséről döntő politikai mechanizmus modellezésére is, amelyben a felek lobbierőfeszítéseit az befolyásolja, hogy milyen alternatívát jelent számukra az önszabályozás lehetősége.

A következőkben először bemutatjuk az önszabályozás klasszikus modelljeit, majd azokkal a modellekkel foglalkozunk, amelyek mélyebben vizsgálják az önszabályozó és a klasszikus szabályozó működését és ennek összefüggéseit az intézményrendszerrel. Sorra vesszük, hogy a szakirodalom alapján mely tényezők befolyásolják az önszabályozás hatékonyságát.

Az önszabályozás kiváltó okai és modellezése

LELAND [1979] cikke indította el az önszabályozással foglalkozó, modellekre épülő szakirodalmat. Kiindulópontja az *Akerlof* [1970] által bemutatott kontraszelektációs probléma, és azt vizsgálja meg, hogy javít-e ezen az, ha a szabályozó vagy az iparág minőségi küszöböt határoz meg.

Maga a modell is *Akerlof* modelljén alapul, amelynek felépítése a következő. A fogyasztók többre értékelik a jobb minőségű termékeket, a jobb minőség pedig kifelé tolja el a keresleti görbét. Az egyes vállalatok által előállított termék minősége exogén módon alakul, és a jobb minőségű terméket előállító vállalatok magasabb egységköltség mellett termelnek. A modellben tapasztalati termék szerepel, így a fogyasztók a vásárlás előtt nem képesek megfigyelni a termék vagy szolgáltatás minőségét. Ezért a piacon lévő termékek átlagos minőségének, vagyis a várható minőségnek megfelelő árat hajlandók fizetni. Ez vezet a kontraszelektációhoz: a legjobb minőséget előállító termelőknek nem éri meg belépni a piacra, hiába lennének hajlandók a fogyasztók kifizetni – teljes információ mellett – a jó minőségű termékük magasabb költségét.

Leland [1979] ebben a keretben vizsgálja meg, hogy csökkenthető-e az így előálló hatékonyságvesztés akkor, ha egyfajta minőségi küszöböt vezetnek be. Ez azt jelenti, hogy csak azok a termelők értékesíthetik terméküket vagy szolgáltatásukat a piacon, amelyek minősége meghalad egy kritikus értéket. A küszöb bevezetésének társadalmi haszna az, hogy a magasabb átlagos minőség miatt a jobb minőséget előállító termelők is visszatérnek a piacra, költsége pedig az, hogy csökken a ter-

mékből értékesített mennyiség. A jólétre gyakorolt hatás attól függ, hogyan értékeli a fogyasztók a jobb minőséget a nagyobb mennyiséghez képest. Az eredmények azt mutatják, hogy olyan esetekben érdemes ilyen küszöböt bevezetni, ha a fogyasztók elég sokra értékelik a minőséget a jobb minőség előállításának költségéhez képest, és nem túl nagy a kereslet (mennyiség szerinti) rugalmassága.

A cikk ezután megvizsgálja, hogy milyen minőségi küszöböt állapít meg egy önszabályozó szervezet (*self-regulatory organization, SRO*). Az ilyen szervezet – a kartellhez hasonlóan – az iparági profitot maximalizálja. Leland tanulmánya nem foglalkozik az önszabályozó szervezetek működési részleteivel: egyszerűen feltételezi, hogy azok hatékonyan működnek az iparági szereplők kollektív érdeke szempontjából. A tanulmány megmutatja, hogy amennyiben az egységköltség a minőség szigorúan konvex függvénye, és a fogyasztók minőség iránti kereslete is lineáris vagy konvex, akkor az önszabályozó szervezet az optimálisnál magasabb minőségi küszöböt határoz meg. Ennek az az oka, hogy – más monopóliumokhoz hasonlóan – az önszabályozó szervezet is a rendelkezésre álló eszközökkel igyekszik visszafogni a kínálatot, hogy ezen keresztül érjen el monopolprofitot.

Leland [1979] egyszerű eszközökkel a morális kockázat problémájáról is ír: azt is megvizsgálja, hogy mi történik, ha a vállalat által előállított termék minősége endogén. Ebben az esetben egy közjószágprobléma jelenik meg: mivel a fogyasztók nem tudják megfigyelni a termék minőségét, a minőségbe befektető vállalat nem jut hozzá a befektetés teljes hozamához, így ez a befektetés is elmarad a társadalmilag optimális szinttől. Miközben ez a megközelítés adja a későbbi, morális kockázatból kiinduló modellek alapgondolatát, a morális kockázat pontos modellezésére csak a későbbiekben, Shapiro [1986] munkájára alapozva került sor.

SHAKED–SUTTON [1981] tanulmány az önszabályozás szakirodalmának másik klasszikusa. Több irányban is tovább bővíti Leland [1979] modelljét. Egyrészt, a fogyasztók minőségre vonatkozó preferenciáit általánosabban kezeli: a fogyasztókat nemcsak az átlagos (várható) minőség érdekli, hanem a szakmában (például az orvoslásban vagy jogi tanácsadásban) dolgozók minőségének eloszlása is. Másrészt, részletesen vizsgálja a munkapiacot is, ahol a szakmában dolgozók jövedelme endogén módon alakul ki. Ehhez egyfajta általános egyensúlyi modellt használ. A potenciális dolgozók képességei heterogének, és egyensúlyban azok választják például az orvosi szakmát – szemben más foglalkozásokkal –, akik a minőségi küszöbnél jobb minőségű szolgáltatást tudnak nyújtani. Így a küszöb meghatározza a szakmában dolgozók számát, vagyis a szakma méretét is.

A szerzők sajátos megközelítésük miatt új kérdéseket is meg tudnak vizsgálni. Az összes „életképes”, vagyis egyensúlyban megvalósítható szakmaméretet megvizsgálják. Másrészt azt is elemzik, hogy milyen hatással van egy új, az eredetinel alacsonyabb minőségi küszöböt előíró szakma megjelenése. Egyetlen szakma esetében kimutatják, hogy – Leland [1979]-hez hasonlóan – a szakmában dolgozók

jövedelmét maximalizáló minőségi küszöb magasabb a társadalmilag optimálisnál, vagyis ha a szakmára bíznák a minőségi minimum meghatározását, akkor például túl kevés ügyvéd vagy orvos működne.

Az említett két szakma esetében azt vizsgálják, hogy milyen esetekben jelenik meg egy új szakma – mondjuk ügyvédbojtárok –, amelybe már beléphetnek alacsonyabb minőséget produkáló szolgáltatók is. A modellben ennek technikailag az a feltétele, hogy az ügyvédbojtárok is többet keressenek, mint ha az alternatív foglalkozásban dolgoznának.

Az új szakma megjelenésére két szabályozás vonatkozhat. Az egyik esetben szabadon létrejöhet ilyen szervezet, a másikban viszont a régi szakma – az ügyvédek vagy orvosok – határozhatja meg az új szakma minőségi követelményeit. Ez utóbbi feltevés egyáltalán nem irreális: gyakran előfordul, hogy a legmagasabb minőségű szakma képviselői döntenek az „alacsonyabb” szintű szakmára vonatkozó minőségi előírásokról, például az orvosok határozzák meg az ápolók által teljesítendő szakmai követelményeket.

Ha az új szakma képviselői dönthetnek a rájuk vonatkozó minőségi követelményekről, akkor az új szakma is túlságosan magasan húzhatja meg a minőségi küszöböt, így az állami szabályozónak érdemes lehet beavatkozni és a társadalmilag optimális szinten húzni meg a minőségi küszöböt. Ilyen beavatkozás mellett az új szakma belépése egyértelműen növeli a társadalmi jólétet a nagyobb választék és az eredeti szakma által élvezett járadék csökkentésének köszönhetően. Ha azonban az új szakmára vonatkozó követelményeket az eredeti szakma képviselői alakítják ki, és pénzmozgásra is sor kerülhet a két csoport között, akkor az új szakma minőségi küszöbe nem lesz optimális, és az így befolyt bevételből további járadékra tesznek szert az eredeti szakma képviselői.

Összességében tehát *Shaked–Sutton* [1981] általánosabb modellje megerősíti *Leland* [1979] következtetését, amely szerint egy monopóliumként működő szakma túl magas minőségi küszöböt határoz meg. Fontos új eredmény az, hogy a versenyző szakma megjelenése hasznos lehet, ha független szakmáról van szó. Azonban ha az eredeti szakma képviselői döntenek az új szakmával kapcsolatos követelményekről, akkor az eredeti szakma járadékának növekedéséhez vezet az új szakma megjelenése.

SHAPIRO [1986] modellje az első olyan nagy hatású modell, amely a minőség szabályozását morális kockázati problémaként értelmezi. A modellben eredetileg homogén a termelők csoportja, amelynek tagjai maguk döntenek arról, hogy milyen végzettséget szerezzenek, és hogy milyen minőségű terméket gyártsanak (utóbbi alacsony vagy magas lehet). A képzettebb termelők számára alacsonyabb költséggel jár a magasabb minőségű termék előállítás: a magasabb képzettség és a magasabb minőségű termék tehát egymás kiegészítője. A morális kockázatra épülő modell másik fontos jellemzője az, hogy az állam nem képes közvetlenül szabályozni a szolgáltatás minőségét, csak annak egyik inputját: a szolgáltatásnyújtó végzettségét.

Lényeges, hogy a modellben lehetőség van reputáció kialakítására is. A szolgáltatók által előállított termék típusa csak egy idő után figyelhető meg: a fogyasztók nem képesek megállapítani a fiatal szolgáltatók által nyújtott szolgáltatás minőségét, a karrierjük második szakaszában járó szolgáltatók tevékenységének igénybevételéről azonban már az első időszakban kiépített reputációjuk alapján döntenek a fogyasztók.

Állami beavatkozás nélkül a piacon kéttípusú hatékonyságvesztés lép fel. 1. A morális kockázattal jellemezhető kezdeti időszak miatt a magasabb minőség előállítására alacsonyabb az ösztönzés, mint a teljes információs esetben, ami csökkenti az átlagos minőséget. 2. A kezdeti időszakban nem optimális a magasabb és az alacsonyabb minőségű termékek allokációja: nem feltétlenül azokhoz a fogyasztókhoz kerülnek a magasabb minőségű termékek, akik többre értékelik a minőséget, hiszen a termékek megkülönböztethetetlenek a fogyasztást megelőzően. Ez azzal is jár, hogy a teljes információs esethez képest az aszimmetrikus információ rontja azoknak a fogyasztóknak a helyzetét, akik többre értékelik a minőséget, és ez a többlet átkerül a többi fogyasztóhoz.

Az állam többféle módon is beavatkozhat a piaci folyamatokba. Az egyik lehetősége az engedélyezés (*licencing*), ami azt jelenti, hogy csak egy bizonyos végzettség fölött engedélyezi a tevékenység végzését; azaz inputszabályozást vezetnek be. Ilyen módon az alacsony minőségű szolgáltatást nyújtók magasabb végzettséget szereznek, mint az állami beavatkozás nélküli esetben. Ennek hatására csökken a magasabb minőség határköltsége, és megnő a kínálata. Az engedélyezés így növeli az átlagos minőséget, és így a hatékonyságvesztés 1. típusának forrását csökkenti.

Shapiro [1986] bemutatja, hogy az engedélyezés akkor vezet a jólét növekedéséhez, ha nem túlságosan erős a reputációs mechanizmus. Az engedélyezés bevezetése azonban nem vezet Pareto-értelemben vett javuláshoz: a minőség csökkenő határköltsége miatt a minőséget magasra értékelő fogyasztók a beavatkozás nyertesei, a minőséget kevésre értékelő fogyasztók pedig veszteséget szenvednek el.

Az állami beavatkozás második lehetősége a tanúsítvány (*certification*) kiadása, amellyel az állam – már a karrier elején – igazolja a szolgáltatók végzettségét, így a fogyasztók az első időszakban is információhoz jutnak a szolgáltatók tulajdonságairól. Ez jelzésre ad lehetőséget: a szolgáltatók jelezhetik végzettségüket, és ezen keresztül – közvetetten – a szolgáltatás minőségét. Ha elég szoros összefüggés van a végzettség és a minőség között, akkor ez a mechanizmus teljes mértékben helyreállíthatja a társadalmi optimumot. Más esetekben azonban előfordulhat, hogy a magas minőséget előállító szolgáltatóknak túlságosan nagy beruházásra van szükségük ahhoz, hogy ne érje meg az alacsony minőséget előállítóknak álcázni magukat. Ez a túlzott jelzés akár a társadalmi jólét csökkenéséhez is vezethet.

Shapiro [1986] cikke azért jelentős, mert elsőként mutatja be, hogyan segíthet az inputok minőségi szabályozása a minőséggel kapcsolatos morális kockázat csökkentésében. A cikk lényeges újítása a reputáció szerepének hangsúlyozása. Ha egy szakmában erős és hatékony a reputációs mechanizmus, akkor ez önmagában is

elég lehet a morális kockázat megszüntetéséhez. A nem tökéletes reputáció azonban azzal jár, hogy a magasabb minőségbe történő befektetés társadalmi hozamának csupán egy részét kapja meg a szolgáltató, és ezért a befektetés kisebb az optimálisnál. Ezekben a modellekben ez utóbbi hatás jelenti a szabályozói vagy önszabályozói beavatkozás indokát.

Shapiro modelljében az egyes szolgáltatók egyéni reputációja jelenti a kérdést, és a probléma az, hogy ez csak egy idő után figyelhető meg. A tanulmány rámutat arra, hogy a minőségi küszöb a társadalom szempontjából előnyös, viszont nem foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy az iparág kollektív érdeke vajon lehetővé teszi-e a hatékony önszabályozás létrejöttét. Ez utóbbit az motiválhatja, ha az iparág egyfajta kollektív reputációval is rendelkezik, amely az egyéni reputációk összege, az iparági minőség átlaga. Ez rejtett módon benne van *Shapiro* [1986] cikkében is: a fiatal szolgáltatók átlagos minősége értelmezhető iparági reputációként. Az iparági reputáció külön kezelése azonban nyilvánvalóbbá teszi az önszabályozás mozgatórugóját: ha az iparági reputáció közjóság, akkor könnyen elképzelhető, hogy az egyes szolgáltatók az iparág szempontjából túl alacsony mértékben járulnak ehhez hozzá, és az önszabályozó szervezet létrejötte javíthat ezen a közjóságproblémán.

GEHRIG–JOST [1995] modelljének pontosan ez a gondolatmenete. A modellben a vállalatok helyi monopóliumként működnek, és a fogyasztók bizonyos valószínűséggel egy idő után elköltöznek másik szolgáltató körzetébe. Az elköltözött fogyasztók nem ismerik az új körzetben működő szolgáltató által biztosított minőséget, így várakozásaik kialakításakor csak az előző szolgáltató által nyújtott minőségből tudnak kiindulni. Ezt jelenti a modellben az iparági reputáció: az új fogyasztók minden körzetben más szolgáltatóknál szerzett tapasztalataikra építenek. A modellben a helyben maradó fogyasztók száma adja a reputációs mechanizmus működési hatékonyságát. A fogyasztók elköltözése természetesen azzal is jár, hogy az egyes vállalatok reputációjukba történő befektetésüknek – vagyis a korábbi időszakban nyújtott minőségnek – csupán egy részét élvezik, így a befektetés elmarad az iparág szempontjából optimális mértéktől. Ezért javíthat az iparági profitot növelő önszabályozás a termék minőségén.

Gehrig–Jost [1995] fő kérdése az, hogy milyen esetben célszerű önszabályozást választani a klasszikus minőségi és árszabályozás helyett. A modell fontos újítása, hogy rávilágít: az önszabályozás előnye az, hogy a piaci szereplők több információval rendelkeznek, mint a szabályozó, a hátránya pedig az, hogy az önszabályozás esetén nagyobb lesz a vállalatok piaci ereje, ami holtteher-vesztéshez vezet. A tanulmány rámutat, hogy ha ugyanolyan informált a szabályozó, mint a vállalatok, akkor a társadalom szempontjából célszerűbb a klasszikus ár- vagy mennyiségi szabályozást alkalmazni. Ha azonban túlságosan zajos a szabályozó rendelkezésére álló információ, akkor nagyobb társadalmi jóléthez vezet a minőség optimális szintjét biztosító önszabályozás.

TIROLE [1996] tanulmánya a kollektív reputáció általános modelljét írta le, ami-
ben egy szervezet (vagy egy szakma) kollektív reputációját modellezi. A kollektív
reputáció az egyéni reputációk összességéként adódik. A kollektív reputáció akkor
válík érdekes kérdéssé, ha az egyének megítélését nemcsak saját, hanem szerveze-
tük reputációja is befolyásolja. Például, ha egy vevő szerződést köt a szakma egyik
képviselőjével (ügynökével), akkor nem tudja pontosan megfigyelni, hogy ez az
ügynök hányszor csalt a múltban, de ismeri a szakma átlagos reputációját, és bi-
zonyos valószínűséggel az is tudomására juthat, ha az adott egyén a múltban nem
viselkedett korrekt módon. Így az egyéni és kollektív reputáció egyszerre gyakorol
hatást arra a döntésre, hogy megéri-e a fogyasztónak olyan feladatot bízni a szakma
képviselőjére, amelyben nagy szerepet játszik a bizalom.

A modell lényeges következtetése, hogy a rosszabb reputációjú szervezetekben
kevésbé éri meg az egyéneknek korrekten viselkedni. Ennek az az oka, hogy a rossz
reputáció miatt a vevők még az olyanokról is rosszat feltételeznek, akikről nem de-
rült ki, hogy a múltban korrupt módon viselkedtek. Ezért az ilyen szervezetek tagjai
csak a kevésbé jövedelmező munkákat kapják meg akkor is, ha sosem viselkednek
korrupt módon. Ez ahhoz is vezet, hogy a rossz reputáció tartós marad az olyan
szervezetekben, ahol több generációból származó személyek dolgoznak együtt. Ha
egy generáció rosszul viselkedik, akkor ennek hatására a következő generációk tag-
jainak is kevésbé éri meg korrekt módon viselkedni, és így megmarad a szervezet
rossz reputációja.

Miközben *Tirole* [1996] cikke nem foglalkozik közvetlenül az önszabályozással,
a kollektív reputáció pontos elemzése rámutat, miért lehet fontos a reputáció javí-
tását célul kitűző önszabályozó szervezet. A reputáció tartósságával kapcsolatos ér-
velése különösen fontos annak megértésében, hogy milyen esetekben működhetnek
hatékonyan az önszabályozó szervezetek, bár a későbbi kutatásokban ez a dinamikus
kérdés nem kapott akkora szerepet, mint amekkorát a fontossága indokolna.

DEMARZO ÉS SZERZŐTÁRSAI [2005] tanulmány vizsgálja részletesebben azt a kér-
dést, hogy az önszabályozás társadalmi költsége a megnövekedett piaci erő, bár már
Gehrig–Jost [1995] is bemutatta ezt. A tanulmány fő újítása annak a figyelembevé-
tele, hogy a minőségi szabályozás hatékony működéséhez a szabályozónak – akár
állami, akár önszabályozó szervezet – költséges ellenőrzéseket kell végeznie, és
ezért a teljes ellenőrzés nem lehet hatékony. Ezért a tanulmány a költséges álla-
potellenőrzés (*Costly State Verification, CSV*) modellek – *Townsend* [1979] cikkén
alapuló – szakirodalmára épül.

DeMarzo és szerzőtársai [2005] gondolatmenetét olyan iparágak jellemzői ins-
pirálták, mint például a pénzpiac, ahol a fogyasztók csak költséges állapotvizsgálat
segítségével tudják megállapítani, hogy mekkora összeg jár nekik a befektetéseik
után. A modellben az önszabályozó szervezet egyértelműen az iparági szereplők
érdekeit képviseli, monopóliumként viselkedik a szolgáltatók ellenőrzésének piacán.

Ez értelmezhető úgy, hogy az önszabályozó szervezet az iparági vállalatok közös tulajdonában működik, és nem saját profitjának maximalizálása a célja.

A modell megmutatja, hogy az árak területén versenyző szolgáltatók képesek monopóliumként viselkedni, ha az iparági önszabályozó szervezet működése monopóliummal ruházza fel az iparágat az ellenőrzés piacán. A tanulmány ezután megvizsgálja az állami szabályozó megjelenésének szerepét is. A szerzők megmutatják, hogy egyensúlyban az állami hatóság nem is végez ellenőrzéseket, de az ellenőrzés fenyegetése a tökéletes versenyzői magatartás felé mozdíthatja el az iparágat.

Az önszabályozás itt tárgyalt klasszikus modelljeinek fő jellemzőit a 3. táblázat foglalja össze.

3. TÁBLÁZAT • Az önszabályozás klasszikus modelljeinek fő jellemzői

Tanulmány	Megközelítés	Szabályozás típusa	Fő újítás	Önszabályozás hatékonysága
<i>Leland</i> [1979]	kontraszelekció	minőségi küszöb	önszabályozás első modellje	túl magas minőségi küszöb
<i>Shaked–Sutton</i> [1981]	kontraszelekció	minőségi küszöb	általános egyensúly, több szakma	túl magas minőségi küszöb
<i>Shapiro</i> [1986]	egyéni morális kockázat	inputszabályozás: engedélyezés és tanúsítvány	megjelenik a morális kockázat	engedélyezés hatásos lehet, a tanúsítvány túl nagy befektetéshez vezethet
<i>Gehrig–Jost</i> [1995]	iparági reputáció	minőség szabályozása	iparági reputáció megjelenése, önszabályozás költsége és haszna a klasszikus szabályozáshoz képest	ha az önszabályozó szervezet informáltabb, mint az állami szabályozó, az önszabályozás hatékony lehet
<i>DeMarzo és szerzőtársai</i> [2005]	költséges állapotellenőrzés	költséges állapotellenőrzés	önszabályozó szervezet által létrehozott piaci erő modellezése, önszabályozó szervezet és hatóság kiegészítő volta	a minőséget ellenőrző önszabályozó szervezet kartellárhoz vezet; a hatóság megjelenése pozitív hatással jár

A szabályozó működése és az intézmények

A 2000-es évek előtti cikkek nem foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy pontosan milyen ösztönzőkkel szembesül egy önszabályozó szervezet: általában azt feltételezték, hogy a vállalatok, ha kollektív érdekük így kívánja, létrehozhatnak egy ilyen szervezetet, és az hatékonyan is működik. Ez azonban – a kartellekhez hasonlóan – az önszabályozó szervezetek esetében sem teljesül automatikusan, hiszen egy-egy vállalatnak érdekében állhat eltérni az iparág kollektív érdekeitől.

KRANTON [2003] vizsgálja ezt a kérdést, és arra mutat rá, hogy tapasztalati termékek és ismételt játék esetében szükség lehet bizonyos piaci erőre ahhoz, hogy megérje a vállalatoknak a magas minőségű termeléshez tartozó reputációt kiépíteni. Ezért a magas minőség fenntartásához a belépés korlátozására vagy az árverseny csökkentésére lehet szükség. Ez a jelenség indokolhatja azt, hogy az önszabályozó szervezetek

ne csupán a minőség ellenőrzésével foglalkozzanak, hanem bizonyos mértékben a versenyt is korlátozhatják. A szerző bemutatja, hogy a középkorban Európában és a Közel-Keleten működő céhek és a modern amerikai szakmai szövetségek is ilyen módon működtek: egyszerre foglalmazták meg minőségi követelményeket a szakma művelőivel szemben, és korlátozták a versenyt is.

Az előző alfejezetben bemutatott klasszikus modelleket tartalmazó tanulmányokban és *Kranton* [2003] cikkében is automatikus volt az a feltételezés, hogy az önszabályozó szervezet mint az iparág vállalatai által létrehozott szerv egyértelműen az iparági összprofit maximalizálására törekszik. Ez azonban nem feltétlenül igaz. Az önszabályozó szervezet – mint az állam által is elismert és bizonyos társadalmi célok megvalósításáért is felelős szerv – más célfüggvénnyel is rendelkezhet. Javier Núñez tanulmányaiban például az önszabályozó szervezet célja saját reputációjának kiépítése (*Núñez* [2001] és [2007]). A modellekben a reputáció kiépítése annak bizonyítását jelenti, hogy az önszabályozó szervezet hatékonyan működik, alacsony költséggel tudja ellenőrizni a vállalatokat. Miközben nem világos, hogy miért éppen ezt a célfüggvényt követné egy ilyen szervezet, a tanulmányok fontos következtetésekkel szolgálnak arról, hogy mennyire eltérő eredményekhez vezethet, ha az önszabályozó szervezet nem a vállalatok ügynökeként jár el.

Az ilyen elemzések fontos előnye az is, hogy az önszabályozó és a klasszikus szabályozó hatóság viszonyának vizsgálata gazdagabb lehet, mint abban a megközelítésben, ahol az önszabályozó szervezet a profitot, a hatóság pedig a profit és a fogyasztói többlet valamilyen súlyozott összegét maximalizálja. Amennyiben a két szabályozó célfüggvénye között jelentősebb eltérés mutatkozik, érdekessé válnak például olyan kérdések, hogy a kétféle szabályozó együttes működése helyettesíti vagy kiegészíti egymást.

Núñez [2001] például egy kevert szabályozói környezetet is vizsgál, ahol párhuzamosan létezik az önszabályozó szervezet és egy állami szabályozó hatóság, amely szintén a minőséget felügyeli. Mind az önszabályozó szervezet, mind az állami szabályozó végezhet ellenőrzéseket. Ekkor – amennyiben egy vállalat „lebukik”, mert túl alacsony minőségű terméket termel – három eset lehetséges: 1. az önszabályozó szervezet önként nyilvánosságra hozza a vállalatok visszaéléseit, 2. az állami felügyelet hozza nyilvánosságra, vagy pedig 3. a visszaélés nem lesz nyilvános. Az állami szabályozó jelenléte egyrészt közvetlenül csökkenti a visszaélések optimális számát, másrészt az állami ellenőrzés fenyegetése az önszabályozó szervezetet is gyakoribb ellenőrzésre ösztönözheti, mert így javul a minőség, és csökken annak a valószínűsége, hogy az állami ellenőrzés csalást tár fel, ami rontaná az önszabályozó szervezet reputációját. Ez a hatás csak az ellenőrzések számára vonatkozik, és nem a visszaélések nyilvánosságra hozatalára.

NÚÑEZ [2007] csupán egy önszabályozó szervezetet működtet, és azt vizsgálja, hogy milyen hatással van a hatékonyságra, ha a vállalatok korrumpálhatják az önszabályozó szervezetet. Ez a modellben azt jelenti, hogy az alacsonyabb minőséget gyártó

és az ellenőrzés során „lebukó” vállalatok pénzt fizetnek a szabályozónak, hogy ne fedje fel a vizsgálat eredményét, és hogy ilyen módon ne kelljen a fogyasztói bizalom elvesztésének vagy a külső jogi szankcióknak magas költségeit elszenvedniük. Akkor fogadja el az önszabályozó szervezet a korrupciós ajánlatot, ha az így kifizetett összeg nagyobb, mint a nyilvánosságra hozásból származó reputációnyereség.

A következtetés az, hogy a korrupció lehetősége – bizonyos esetben – növelheti a csalás, és csökkentheti az ellenőrzés valószínűségét. Ezzel együtt még a korrupciós önszabályozó szervezet is jobb lehet, mint ha egyáltalán nincs önszabályozás, mert a korrupcióból származó járadék megszerzése valamekkora ösztönzést jelent számára az ellenőrzésre, ami csökkenti a visszaéléseket. A jólétre gyakorolt hatás azonban nem egyértelmű, mert maga az ellenőrzés is költséges.

Miközben Núñez modelljeiben eléggé esetlegesnek tűnik az önszabályozó szervezet célfüggvénye, az ilyen jellegű célfüggvények jobban megérthetők olyan keretben, amikor több önszabályozó szervezet versenyez egymással; ilyen helyzetben valóban azok az önszabályozó szervezetek szerezhettek nagyobb részesedést, amelyek hatékonyabban tudják ellenőrizni a hozzájuk tartozó vállalatokat. *Caglio–Pescatori* [2013] már olyan modellt épített, amely explicite vizsgálta versenyző önszabályozó szervezetek működését.

CAGLIO–PESCATORI [2013] modellje a *DeMarzo és szerzőtársai* [2005] által épített költséges állapotvizsgálaton alapuló modell az értékpapírpiacon. Tanulmányuk középpontjában az a kérdés áll, hogy ha egy iparágban több önszabályozó szervezet is jelen van, akkor az önszabályozó szervezetek közötti verseny hogyan hat 1. az ellenőrzés és a szerződések kikényszerítésének a szintjére, valamint ezen keresztül 2. a bróker–befektető kapcsolatra és a befektetők részvételére.

A szerzőpáros az Egyesült Államok értékpapírpiacon vizsgálja, ahol háromszintű szabályozás van érvényben. Az amerikai értékpapír- és tőzsd felügyelet (*US Securities and Exchange Commission, SEC*) szabályozza a piacokat és az önszabályozó szervezeteket is. Az önszabályozó szervezetek maguk a különböző tőzsdék. Ezek a tőzsdék felügyelik a bróker–befektető kapcsolatokat, ahol a brókerek és brókercégek önszabályozó szervezeti tagok. Az önszabályozó szervezetek felügyeleti jogait törvények szabályozzák. Az önszabályozó szervezetek egymással is versenyeznek a nagyobb forgalomért, és ezért kérdés, hogy a verseny csökkenti-e az ellenőrzés valószínűségét.

A modell tehát explicit módon profitmaximalizáló önszabályozó szervezeteket, tőzsdéket vizsgál. A fő következtetés az, hogy ez a fajta verseny káros a jólét szempontjából, mert a tőzsdék az ellenőrzés intenzitásának csökkentésével szereznek piacot (*race to the bottom*). A modell szerint ez a negatív helyzet nem következne be, ha egy „monopolisztikus” önszabályozó szervezet működne az iparágban. Az eredmények nem változtak meg akkor sem, ha megváltoztatták a befektetők heterogenitására vonatkozó feltevést, vagy ha hozzáértő, stratégiailag viselkedő befektetőket tételeztek fel.

REIFFEN–ROBE [2011] hasonló modellt használt, és külön is megvizsgálta azt a kérdést, hogy mi a különbség a saját érdekeit követő profitorientált és az iparági összprofitot maximalizáló önszabályozó szervezetek (vagyis amikor az önszabályozó szervezet az iparági szereplők közös tulajdona) viselkedése között. A közös tulajdonú önszabályozó szervezet az ügynökök jövedelmét, míg a nyereségorientált önszabályozó szervezet a részvényeinek az értékét maximalizálja. Mivel a nyereségorientált önszabályozó szervezetet kevésbé foglalkoztatja az ügynökök profitja, ezért magasabb büntetéseket vet ki, és nagyobb fokú ellenőrzést folytat a visszaélések felderítése érdekében. A nyereségorientált önszabályozó szervezet számára emellett – a gyakoribb ellenőrzéseknek köszönhetően – jobban megtérül az ellenőrzés egységköltségét csökkentő innovációk bevezetése is. Az eredmény azon a gondolatmeneten alapul, hogy míg egy közös tulajdonban álló önszabályozó szervezet azt a minimális ellenőrzési szintet választja, ami még összhangban van a fogyasztói részvétellel, addig a nyereségorientált önszabályozó szervezet azt a maximális ellenőrzési szintet választja, ami még összhangba hozható az ügynökök részvételével.

A tanulmány megvizsgálja az állami szabályozás és az önszabályozó szervezet párhuzamos működésének hatását is. Láttuk, hogy *DeMarzo és szerzőtársai* [2005] tanulmánya rámutatott arra, hogy a közös tulajdonban lévő önszabályozó szervezet ellenőrzési gyakoriságát növeli az állami ellenőrzés fenyegetése. *Reiffen–Robe* [2011] azonban felhívja a figyelmet arra, hogy ez a fenyegetés nem számít a nyereségorientált önszabályozó szervezetek esetében, mert azok ellenőrzési valószínűsége már a fenyegetés hiányában is elég magas.

Az állami szabályozó és az iparági önszabályozó működését mélyebben megérthetjük, ha magát a szabályozást nem egy egyszeri, abban a pillanatban végrehajtott döntésnek tekintjük, hanem a valósághoz közelebb álló módon egy folyamatként tekintünk rá. Miközben a törvényhozó megállapíthat általános szabályokat, a hatóságnak vagy az önszabályozó szervezetnek kell kidolgoznia annak részletes végrehajtását. Mivel itt reziduális döntési jogról van szó, *Grajzl–Murrell* [2007] szerint természetes modellkeretet jelent a *Grossman–Hart* [1986] tanulmányban kidolgozott hiányos szerződések elmélete.

GRAJZL–MURRELL [2007] modelljének keretében endogén módon vizsgálható az állami szabályozó és az önszabályozó szervezet reziduális döntései közötti választás. Az ösztönzésből kiinduló modellekhez hasonlóan alakul tehát az önszabályozás hasznaival és költségeivel kapcsolatos átváltás. Az önszabályozás haszna – a központi szabályozással szemben – az, hogy az iparági szereplők jobb informáltságának köszönhetően alacsonyabb költséggel módosítható, így rugalmasabb. Az önszabályozás költsége pedig az, hogy az iparági szereplők nagyobb súllyal veszik figyelembe a saját érdekeiket, mint ahogy az társadalmilag optimális lenne.

A modell három fő paramétere a bizonytalanság, a fogyasztók és a termelők érdekei közötti eltérés (a polarizáció) és a kormányzat populizmusa, amit azzal modelleznek

a szerzők, hogy milyen súlyt kapnak a kormányzati döntések során a fogyasztók érdekei. A fő eredmények a következők. Egyrészt, ha nagyobb a bizonytalanság, akkor nagyobb valószínűséggel optimális társadalmi szempontból az önszabályozás, mert ekkor a rugalmasság nagyobb értéket jelent. A fogyasztók és termelők érdekei közötti nagyobb eltérés viszont a központi szabályozás mellett szól, hiszen ilyenkor az önszabályozás jelentette részrehajlás túlságosan nagy társadalmi költséggel jár. Végül a populistább kormányzat is az önszabályozás mellett szól, mert ekkor a termelők önzése kiegyenlíti azt, hogy a kormányzati szabályozás túlságosan nagy súlyt rendel a fogyasztók érdekeihez.

Ez utóbbi arra is rámutat, hogy a kormányzat által kiválasztott szabályozási mechanizmus nem feltétlenül egyezik meg a társadalmilag optimálissal. Miközben a kormányzat választására is hasonló irányú hatással van a nagyobb bizonytalanság vagy a nagyobb polarizáció, a kormányzat populizmusa növeli annak valószínűségét, hogy centralizált szabályozást hozzanak létre.

A szerzők két esettanulmányban mutatják be a modell empirikus érvényességét. Az első példa az angolszász és a kontinentális rendszer közötti különbség. Több tanulmány bizonyítja, hogy az angolszász jogrendszerben gyakoribb az önszabályozás.

A szerzők érvelése szerint a centralizált kontinentális rendszerben mind a központi, mind az önszabályozás esetében nagyobb a szabályozás utólagos megváltoztatásának a költsége. Ezért az önszabályozás haszna – a nagyobb rugalmasság – kisebb a kontinentális jogrendszerben, hiszen a nagy költség miatt úgyszólván kis változtatásra kerül sor. Másik oldalról az önszabályozás költsége – az önszabályozó elfoglaltsága – feltehetően hasonló a két jogrendszerben. Ebből következően az önszabályozás vonzóbb lehetőséget jelent az angolszász jogrendszerű országokban.

Az eredményeket multinomiális probittal is megvizsgálják a szerzők az alkohollal kapcsolatos szabályozás példáján. Eredményeik megerősítik a hipotézist: az angolszász jogrendszerű országokban – hasonló méretű és fejlettségű kontinentális jogrendszerű országokhoz képest – nagyobb az önszabályozás előfordulási gyakorisága.

Az elemzésben a volt szocialista országok jelentik az egyetlen kivételt. Ezekben az országokban kifejezetten alacsony az önszabályozás aránya, különösen, ha tekintetbe vesszük kontinentális jogrendszerüket. Ezt azzal magyarázzák a szerzők, hogy az átmenet időszakában erősen populista kormányok kerültek hatalomra, és az önszabályozásban való tapasztalatlanság azzal is járt, hogy az önszabályozás információk előnye sem lett volna túl nagy.

A másik empirikus példa az Egyesült Államok progresszív korszaka és a *New Deal* összehasonlítása. A 19. század végi progresszív korszakban nagy volt a központi szabályozás szerepe, a *New Deal*lel viszont megerősödtek az önszabályozó intézmények. Ezt a szerzők két tényezővel magyarázzák. Egyrészt a progresszív korszakot alapvetően stabilitás jellemezte, a nagy válságot követően viszont felerősödött a bizonytalanság. Másrészt a progresszív korban nagyobb volt az érzékelt ellentét a vállalatok és a fogyasztók között, mint a *New Deal* során, amikor közös cél volt a válságból való kilábalás. Az alfejezetben bemutatott tanulmányokat a 4. táblázat foglalja össze.

4. TÁBLÁZAT • Az önszabályozó és a klasszikus modell összefüggései az intézményrendszerrel

Tanulmány	Megközelítés	Szabályozó célfüggvénye	Fő eredmény
<i>Kranton</i> [2003]	dinamikus játék	iparág összprofitja	A magas minőségű egyensúly eléréséhez a verseny korlátozására lehet szükség
<i>Núñez</i> [2001]	dinamikus játék	az önszabályozó szervezet reputációja	A szabályozó túl keveset ellenőriz, és nem hozza mindig nyilvánosságra az ellenőrzés eredményét; ezen segít, ha párhuzamosan működik szabályozó hatóság is
<i>Núñez</i> [2007]	dinamikus játék, korrupció lehetősége	az önszabályozó szervezet reputációja	Ha a vállalat korrumpálhatja az önszabályozó szervezetet, az csökkentheti az ellenőrzés valószínűségét, de a korrupció önszabályozó szervezet is jobb annál, mint ha nincs önszabályozó szervezet
<i>Caglio–Pescatori</i> [2013]	költséges állapotellenőrzés	az önszabályozó szervezet profitja	Több nyereségorientált önszabályozó szervezet versenye túl alacsony ellenőrzéshez vezet a monopolisztikus önszabályozó szervezethez képest
<i>Reiffen–Robe</i> [2011]	költséges állapotellenőrzés	az önszabályozó szervezet profitja vagy az iparág összprofitja	A nyereségorientált önszabályozó szervezet optimálishoz közelebbi gyakorisággal ellenőriz
<i>Grajzl–Murrell</i> [2007]	tulajdonjogi elmélet	iparági összprofit	A nagyobb bizonytalanság, az érdekek kisebb polarizációja és a kormányzat erősebb populizmusa az önszabályozó szervezet mellett szól az állami szabályozóval szemben

Az önszabályozás hatékonyságát befolyásoló tényezők

Ebben az alfejezetben a bemutatott szakirodalom alapján összefoglaljuk, hogy milyen tényezők befolyásolják az önszabályozás hatékonyságát.

Az iparági szereplők és a szabályozó hatóság közötti információs aszimmetria •

Az önszabályozásról készült szakpolitikai anyagok az iparág információs előnyét jelölik meg az önszabályozás legfontosabb előnyeként (például *OFT* [2009]). Érdekes módon az információs előny csak a kérdéssel foglalkozó cikkek egy részében kap explicit szerepet.

Ez az érv formálisan először *Gehrig–Jost* [1995] modelljében jelenik meg, ahol az önszabályozó szervezet pontosan megfigyeli a vállalatok költségfüggvényét, a szabályozó hatóság viszont csak ennek eloszlását ismeri. A modell bemutatja, hogy aszimmetrikus információ mellett nagyobb jólétre eredményezhet az önszabályozás, mint a klasszikus szabályozás.

A pénzügyi piacokkal foglalkozó költséges állapotellenőrzési modellekben is teljesen természetes feltevésként jelentkezik az, hogy az önszabályozó szervezet alacsonyabb költséggel képes ellenőrizni, hogy mekkora összeg járna a pénzügyi szabályozók ügyfeleinek, mint az állami szabályozó hatóság.

Grajzl–Murrell [2007] modelljében a tulajdonjogi elmélet keretében jelenik meg az önszabályozó szervezet informális előnye. Ebben az információs előny azt jelenti, hogy az általános szabályok kialakítása után az önszabályozó szervezet alacsonyabb

költséggel tudja – a környezetben beállt változásoknak megfelelően – finomra hangolni a szabályozást. Az önszabályozó szervezet információs előnye annál nagyobb, minél nagyobb finomhangolásra van szükség, vagyis minél nagyobb a szabályozás pontos paramétereivel kapcsolatos bizonytalanság az eredeti törvény kialakításakor.

A piaci erő • Az önszabályozás legfontosabb veszélyeként gyakran a vállalati piaci erő növekedésének lehetőségét említik. Ez a probléma két formát ölthet. Az egyik veszély az lehet, hogy a vállalatok együttműködésére létrehozott szervezet megkönnyítheti azt is, hogy a vállalatok az árak alakításában is együttműködjenek, akár nyíltan kartellkeretben, akár hallgatólagos összejátszás formájában. A fejezetben megvizsgált mikromodellek azonban inkább úgy ragadják meg a problémát, hogy ha a vállalatok közösen dönthetnek a termék egyik dimenziójáról, akkor önmagában ez a döntés – az árakkal kapcsolatos összejátszás nélkül – is jelentősen megnöveli a vállalatok piaci erejét.

Már *Leland* [1979] cikkében nagy hangsúlyt kap ez a kérdés. Leland bemutatja, hogy az önszabályozó szervezet olyan módon növeli profitját, hogy a társadalmi szempontból optimálisnál nagyobb minőségi küszöböt állapít meg. Ugyanezt az eredményt adja *Shaked–Sutton* [1981] általánosabb modellje is. *Gehrig–Jost* [1995] is hangsúlyozza, hogy az önszabályozás társadalmi költsége a piaci erő megnövekedése.

DeMarzo és szerzőtársai [2005] tanulmánya foglalkozik leginkább azzal a problémával, hogy ha az iparági szereplők egy önszabályozó szervezet keretében dönthetnek a minőségről – vagyis a modellben szereplő pénzügyi szolgáltatók ellenőrzésének gyakoriságáról –, akkor ez elég ahhoz, hogy a monopolkimenet jöjjön létre.

Kranton [2003] tanulmánya más szemszögből közelíti meg a problémát, és éppen arra mutat rá, hogy a magas minőséggel járó egyensúly nem is jöhet létre, amennyiben az önkéntes együttműködésen alapuló önszabályozó szervezet nem stabil, és ha nincs a vállalatoknak megfelelő piaci ereje.

Andersson–Skogh [2003] is hasonló következtetésre jut, amiből fontos gazdaságpolitikai tanulságokat is levon. Megállapítja, hogy az olyan erősen tapasztalati jóságok esetében, mint amilyen például a biztosítási piac, a szerződések bírósági kikényszerítése rendkívül költséges lehet. Ezért a hatóságnak még olyan esetekben sem kell feltétlenül fellépnie az önszabályozó szervezetekkel szemben, ha azok jelentősen csökkentik a versenyt; gyakran elég az új belépés megkönnyítése.

Az önszabályozó szervezet és az állami szabályozó viszonya • Az önszabályozással általánosan foglalkozó tanulmányok legtöbbször helyettesítőként tekint az önszabályozó szervezetre és a szabályozó hatóságra, vagyis azt vizsgálja meg, hogy milyen feltételek mellett optimális az egyiket vagy a másikat működtetni. Az újabb kutatások azonban gyakran felteszik a kérdést, hogy mennyire kívánatos a két szabályozó párhuzamos működése. Vajon a párhuzamos működés hatására mindkét szabályozó előnyei együtt érvényesülnek, vagyis a piaci erő növekedése nélkül is ki lehet

használni az iparági szereplők nagyobb informáltságát, vagy éppen a két megoldás hátrányai érvényesülnek?

DeMarzo és szerzőtársai [2005] szerint a kétfajta szabályozó kiegészíti egymást. Modellje megmutatja, hogy a pénzügyi piacokon a központi szabályozó ellenőrzésének fenyegedése növeli a szolgáltatók közös tulajdonában lévő önszabályozó szervezet ellenőrzési aktivitását, mert így az ő alacsonyabb ellenőrzési költségét kell kifizetniük a szolgáltatóknak. Hasonló eredményre jut *Núñez* [2001] modellje is, amelyben a reputációját féltő önszabályozó szervezetet gyakoribb ellenőrzésre ösztönzi a szabályozó hatóság párhuzamos működése. *Reiffen–Robe* [2011] megmutatja, hogy ez a hatás nem érvényesül a nyereségorientált önszabályozó szervezetek esetében, mert azoknak az ellenőrzési gyakorisága már eleve elég magas.

Az önkéntes megállapodások irodalmában alapvetően nincs jelen a klasszikus szabályozó, viszont a klasszikus szabályozás bevezetésének fenyegedése ösztönzi a vállalatokat az önszabályozásra. A gyakorlatban persze szükség van arra, hogy ez a fenyegedés valós legyen, amihez pedig az kell, hogy működjön olyan állami szervezet, amely viszonylag gyorsan és hatékonyan képes szabályozó hatóságként fellépni (például *Glachant* [2005]).

Az egyoldalú önkéntes megállapodások stratégiai alkalmazása azonban csökkentheti a törvényhozás beavatkozásának hatékonyságát, mert egy önkéntes megállapodás után kisebb a fogyasztók motivációja a lobbizásra (*Maxwell és szerzőtársai* [2000]). *Lyon–Maxwell* [2003] pedig azt mutatja be, hogy amennyiben a törvényhozó döntése után is lehetőség van önkéntes megállapodás kialakítására, akkor az önkéntes megállapodás csak olyan esetben hatékony, ha nincs lehetőség a klasszikus szabályozás bevezetésére, ráadásul az önkéntes megállapodás lehetősége csökkenti a többi szabályozási megoldás hatékonyságát is. Az önkéntes megállapodások esetében tehát nagyban függ az eljárás modellezésének részleteitől, hogy kiegészítő vagy helyettesítő viszony áll fenn a két fél szabályozási megoldása között.

Hasonlóan ellentmondók az eredmények a vállalati szintű egyoldalú önszabályozás esetében. *Calcott* [2010] modellje szerint a heterogén vállalatok esetében olyan ösztönzőrendszert érdemes kialakítani, amely mellett a vállalatok egy része az önszabályozást, másik része pedig a klasszikus szabályozást választja. *Fleckinger–Glachant* [2011] modellje azonban azt mutatja be, hogy a vállalat és a szabályozó közötti alkufolyamatban az önkéntes megállapodás lehetősége a jólét csökkenéséhez vezet, míg *Lyon–Maxwell* [2011] modelljében, ahol a vállalat az alku után is bevezethet önszabályozást, a vállalat és a szabályozó közötti önkéntes megállapodás lehetőségének nincs negatív hatása.

Az önszabályozó szervezetek száma és típusa • A szakirodalomból egyértelműen kiderül, hogy az önszabályozó szervezetek száma, belső működése és célfüggvénye nagymértékben befolyásolja az önszabályozás hatékonyságát.

Shaked–Sutton [1981] vizsgálta először, hogy milyen hatással van két „szakma” megjelenése. A tanulmány eredményei szerint fontos megkülönböztetni azt az ese-

tet, amikor a második szakma maga dönt saját minőségi küszöbéről, és azt, amikor az első szakma határozza meg az új szakma minőségi követelményeit is. Az első esetben az új szakma is túl magas minőségi küszöböt húzhat meg, míg az utóbbi esetben túlságosan alacsony lehet a minőségi küszöb az eredeti szakma járadékmaximalizálása miatt.

Núñez [2001] és [2007] modelljeiben az önszabályozó szervezet célja saját reputációjának javítása. Ennek érdekében az önszabályozó szervezet túl keveset ellenőrizhet, és reputációja megőrzése érdekében gyakran nem hozza nyilvánosságra a vizsgálat eredményét.

Reiffen–Robe [2011] a nyereségorientált és a szolgáltatók közös tulajdonában lévő önszabályozó szervezetek működését hasonlítja össze. A nyereségorientált önszabályozó szervezet gyakrabban ellenőriz, és több innovációt vezet be, mint a közös tulajdonban lévő önszabályozó szervezet, és így a társadalmi optimumhoz közelebb jut. *Caglio–Pescatori* [2013] eredményei szerint a nyereségorientált önszabályozó szervezetek versenye viszont csökkenti az ellenőrzés intenzitását.

Az önkéntes megállapodások hatásaival kapcsolatos irodalom eredményei viszont nem egyértelműek, de ez a szakirodalom felhívja a figyelmet arra, hogy az ilyen típusú megállapodások stratégiai kialakítása csökkentheti a jólétet. Ez azonban nem feltétlenül magának az önkéntes megállapodásnak a jellegéből adódik, hanem inkább abból, hogy a környezetvédelem területén más jellegű problémákat kell megoldani, mint a minőséggel kapcsolatos kontraszelekció, illetve morális kockázat esetében.

ÖSSZEĞZÉS

Az állami szabályozáson kívüli, megvalósult szabályozási alternatívák azt mutatják, hogy a szabályozási folyamatok változatossága, a valós helyzetek különbözősége nagyon sokféle szabályozási megoldást takar, amelyek többsége a különböző tipológiákban megjelenő változatok valamilyen kombinációját alkotja. A vizsgálatunkat az önszabályozás és az együttszabályozás körére szűkítettük, részben azért, mert még ez a terület is a változatok bőséges tárházát tartalmazza, másrészt mert ez a szabályozási forma – egyéb szabályozási változatok (mint például egyes piaci mechanizmusok felhasználása, információnyújtási megállapodások stb.) elemeit is alkalmazva – számít a leggyakoribbnak.

A szabályozások egyes típusainak használatát a jogrendszerekkel összevetve, azt láttuk, hogy míg a kontinentális jogon alapuló törvényhozásra inkább a centralizált döntéshozatal és központi szabályozás volt a jellemző (az angolszász jogrendszer esetjoga nagyobb bizonytalansággal járt), addig az angolszász jogrend több lehetőséget nyújtott a decentralizáltabb szabályozási formák kialakítására. Az állami szabályozás mellett az angolszász jogrendszerű országokban az ott puha törvényeként (*soft law*) elkönnyvelt, decentralizáltabb jogi keretekbe illeszkedett az ön- és

együttszabályozás széles körű gyakorlata, amelyek később mintául szolgáltak más nemzetek számára is. Ugyanakkor mind az állami szabályozás, mind az önszabályozás alkalmazásában az angolszász jogrendszerű országokban is változó intenzitású korszakokat láthattunk, az inga a szabályozás iránti igény erősödése és csökkenése között, valamint a két szabályozási forma között is kilengett.

A szabályozás minőségének egyre alaposabb számbavétele lehetővé tette a szabályozás átláthatóságának, a konzultációs mechanizmusoknak, intézményi megoldásoknak, az ellenőrzésnek és számonkérésnek elmélyültebb elemzését is. Az Egyesült Államokban a hetvenes években elindult folyamat a nyolcvanas évektől egyre több országra terjedt ki, majd a hatásvizsgálatok használatát az OECD ajánlásai is megfogalmazták, és az Európai Unió gyakorlatába is bekerült. Ezeknél ma is kiindulópont az alternatív szabályozási lehetőségek számbavétele.

Az önszabályozás különböző gyakorlatát vizsgálva, megállapíthattuk, hogy önszabályozásra gyakran az állami szabályozás elkerülése érdekében, jelentősebb sokszerű esemény hatására került sor. A nagyobb, heterogénebb ágazatokban az önszabályozás nehezebben érvényesülhetett, mert könnyebb a vállalatoknak kibújni alóla. Az önszabályozás költségei miatt is gyakran külső – gazdasági, társadalmi, szabályozói – ösztönzés kellett egy szabályozás megindításához. Az együttszabályozás vizsgált esetei arra utaltak, hogy a szabályozás akkor is hasznosnak bizonyul társadalmilag, ha a szabályozás csak a célt jelöli meg, az ahhoz vezető utat nem. A hagyományos szabályozásnál megköveteljük, hogy a cél világos legyen, az eléréséhez alkalmazott eszközök hatásait ismerjük, az ellenőrzésre és a kikényszerítésre elegendő erőforrás álljon rendelkezésre. Ha azonban a szabályozással megoldandó probléma túlzottan összetett, és részletei nehezen ismerhetők meg, vagy a szabályozás céljai túlzottan sokfélék, az együttszabályozás vagy az önszabályozás megfelelő választás lehet. A végül kiválasztott módszerek használhatóságát pedig nem önmagukban kell mérni, hanem a választható alternatívákkal összevetve.

Az önszabályozás elfogadottsága különösen a 2008-as válsággal kapcsolatban gyengült meg. Stiglitz Greenspant idézi, aki a piaci viselkedés racionalitásába és az önszabályozás lehetőségébe vetett hitében rendült meg (*Stiglitz* [2009]). Mások azonban úgy látják, hogy a válság az önszabályozás megerősítésére ad lehetőséget, és éppen abban a szektorban, amelyikben a legtöbb kifogás merült fel, és a legtöbb közvetlen szabályozói beavatkozást váltotta ki: a pénzügyi szektorban (*Omarova* [2011], *Schwartz* [2011]). A javaslatok szerint az önszabályozás két dolgot is jobban képes megoldani, mint az állami szabályozás. Az egyik a piaci információkhoz megfelelő időben történő hozzájutás, a másik a kockázatok felismerése és kezelése. Omarova szerint az önszabályozás, pontosabban az együttszabályozás a legalkalmasabb módszer a rendszerszintű kockázatok kivédésére. Ehhez a pénzügyi szektor cégeinél a kölcsönös önbiztosítás kötelezővé tételére lenne szükség, amellyel a cégek „sorsközösséggé” kovácsolódhatnak. Ez a rendszer egy komplex, innovációkkal teli és gyorsan változó iparágban az állami szabályozásokkal összhangban, azokat kiegészítve

szítve tölthetne be egy hiányzó szabályozói funkciót. Az események fősodra a válság után azonban egyes területeken (könyvvizsgálat, hitelminősítés) az – önszabályozást legalábbis kiegészítő – állami szabályozási feladatok előtérbe kerülését mutatta.

Az önszabályozás sokféle motivációja és az intézményi megoldások heterogenitása többféle elméleti modell kidolgozásához vezetett. Ez a szakirodalom rámutatott arra, hogy az önszabályozás elsősorban olyan területen működhet, ahol a vállalatok és a társadalom érdekei megegyeznek: így nem hatékony a jelentős piaci erő kezelésében, de segíthet az aszimmetrikus információs problémák megoldásában. Az önszabályozást vizsgáló szakirodalom azt az alapvető átváltást mutatja be, hogy az önszabályozás ugyan információs előnnyel jár a klasszikus szabályozással szemben, de egyben lehetőséget ad a vállalatoknak olyan együttműködésre, ami holtehervesztéséget eredményezhet.

Az elméleti szakirodalom azt is világossá teszi, hogy az önszabályozó szervezet célja gyakran eltér az iparág egészének céljától, és ezt nagyban befolyásolja, hogy milyen módon működik a szervezet: milyen szerepet játszanak benne a vállalatok, nyereségorientált-e, illetve milyen szerepet játszik céljaiban a reputációépítés. A szakirodalom azt is megvizsgálta, hogy milyen esetekben hasznos adott ágazaton belül az önszabályozó szervezetek versenye, illetve hogy mikor egészíti ki vagy helyettesíti egymást az önszabályozó szervezet és a klasszikus szabályozó hatóság.

IRODALOM

- ACCC [2011]: Guidelines for developing effective voluntary industry codes of conduct. Australian Competition and Consumer Commission, <http://transition.accc.gov.au/content/index.phtml/itemId/658186>.
- ACMA [2010]: Optimal conditions for effective self- and co-regulatory arrangements. Occasional Paper. Australian Communications and Media Authority.
- AKERLOF, G. [1970]: The Market for „Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 84. No. 3. 488–500. o.
- ANDERSSON, F.–SKOGH, G. [2003]: Quality, self-regulation, and competition: The case of insurance. *Insurance: Mathematics and Economics*, Vol. 32. No. 2. 267–280. o.
- BARGERON, L.–LEHN, K.–ZUTTER, C. [2009]: Sarbanes-Oxley and Corporate Risk Taking. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 49. No. 1–2. 34–52. o.
- BARTLE, I.–VASS, P. [2005]: Self-regulation and the regulatory state – a survey of policy and practice. CRI Research Report No. 17.
- BRE [2011a]: One-in, One-out: Statement of New Regulation. HM Government.
- BRE [2011b]: Sunsetting Regulations: Guidance. HM Government.
- BRTF [1999]: Self-regulation. Interim Report. Better Regulation Task Force.
- BRTF [2000]: Alternatives to State Regulation. Better Regulation Task Force.

- BRTF [2003]: Imaginative hinking for Better Regulation. Better Regulation Task Force.
- BRTF [2005]: Routes to Better Regulation. A guide to alternatives to classic regulation. Better Regulation Task Force.
- CAGLIO, C.–PESCATORI, A. [2013]: Competition among Exchanges and Enforcement Policy. IMF Working Paper, WP/13/37. <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=40296>.
- CALCOTT, P. [2010]: Mandated self-regulation: The danger of cosmetic compliance, *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 38. No. 2. 167–179. o.
- COGLIANESE, C.–MENDELSON, E. [2010]: Meta-regulation and self-regulation. Megjelent: *Baldwin, R.–Cave, M.–Lodge, M.* (szerk.): *The Oxford Handbook of Regulation*. Oxford University Press.
- CUNNINGHAM, L. A. [2006]: Too Big to Fail: Moral Hazard in Auditing and the Need to Restructure the Industry Before it Unravels. *Columbia Law Review*, Vol. 106. Boston College Law School Research Paper, No. 108. <http://ssrn.com/abstract=928482>.
- DEMARZO, P. M.–FISHMAN, M. J.–HAGERTY, K. M. [2005]: Self-Regulation and Government Oversight. *Review of Economic Studies*, Vol. 72. No. 3. 687–706. o.
- DODD–FRANK... [2010]: Dodd–Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act. Public Law 111–203–July 21. 124 Stat. 1376. <http://goo.gl/Lawh>.
- DOLAN, P.–HALLSWORTH, M.–HALPERN, D.–KING, D.–VLAEV, I. [2010]: MINDSPACE: Influencing behaviour through public policy. Cabinet Office, Institute for Government.
- DYCK, A.–MORSE, A.–ZINGALES, L. [2010]: Who Blows the Whistle on Corporate Fraud? *Journal of Finance*, Vol. 65., No. 6. 2213–2253. o.
- EB [2010]: A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Intelligens szabályozás az Európai Unióban. COM(2010) 543 végleges.
- EC [2011a]: Javaslat az Európai Parlament és a Tanács irányelve az átruházható értékpapírokkal foglalkozó kollektív befektetési vállalkozásokra (ÁÉKBV) vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések összehangolásáról szóló 2009/65/EK irányelvnek és az alternatív befektetésialap-kezelőkről szóló 2011/61/EU irányelvnek a hitelminősítések túlzott figyelembevételre tekintetében történő módosításáról. COM(2011) 746 végleges, Brüsszel, 2011. november 15. <http://goo.gl/Tmezi>.
- EC [2011b]: Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a hitelminősítő intézetekről szóló 1060/2009/EK rendelet módosításáról. COM(2011) 747 végleges, Brüsszel, 2011. november 15. <http://goo.gl/kYLWK>.
- EC [2011c]: Javaslat az Európai Parlament és a Tanács irányelve az éves és összevont (konzolidált) éves beszámolókat jog szerinti könyvvizsgálatáról szóló 2006/43/EK irányelv módosításáról. COM(2011) 778 végleges. http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/reform/directive_hu.pdf.
- EC [2011d]: Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a közérdeklődésre számot tartó jogalanyok jog szerinti könyvvizsgálatára vonatkozó egyedi követelményekről. COM(2011) 779 végleges, Brüsszel, 2011. november 30. http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/reform/regulation_hu.pdf.
- EDWARDS, F. R. [2004]: U.S. Corporate Governance: What Went Wrong and Can It Be Fixed? Megjelent: *Borio, C.–Hunter, W. C.–Kaufman, G. G.–Tsatsaronis, K.* (szerk.): *Market Discipline Across Countries and Industries*. MIT Press, 237–255. o.

- EESC [2005]: The Current State of Co-Regulation and Self-Regulation in the Single Market. European Economic and Social Committee, Brüsszel.
- EPT [2006]: Az Európai Parlament és a Tanács 2006/43/EK irányelve (2006. május 17.) az éves és összevont (konszolidált) éves beszámolók jog szerinti könyvvizsgálatáról, a 78/660/EGK és a 83/349/EGK tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 84/253/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről. HL L 157. június 9. 87. o.) <http://goo.gl/kuLWa>.
- EPT [2009]: Az Európai Parlament és a Tanács 1060/2009/EK rendelete a hitelminősítő intézetekről. HL L 302. november 17. <http://goo.gl/501vW>.
- EPT [2011]: Az Európai Parlament és a Tanács 513/2011/EK rendelete az 1060/2009/EK rendelet módosításáról. HL L 145/30. május 31. <http://goo.gl/0ffqU>.
- FLECKINGER, P.–GLACHANT, M. [2011]: Negotiating a voluntary agreement when firms self-regulate. *Journal of Environmental Economics and Management*, Vol. 62. No. 1. 41–52. o.
- GAO [2003]: Public Accounting Firms. Mandated Study on Consolidation and Competition. United States General Accounting Office Report to the Senate Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs and the House Committee on Financial Services. GAO-03-864. <http://www.gao.gov/new.items/d03864.pdf>.
- GEHRIG, T.–JOST, P. [1995]: Quacks, Lemons, and Self Regulation: A Welfare Analysis. *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 7. No. 3. 309–325. o.
- GLACHANT, M. [2005]: Voluntary agreements under endogenous legislative threats and imperfect enforcement. *Ecole des Mines de Paris*, kézirat.
- GLACHANT, M. [2007]: Non-binding voluntary agreements. *Journal of Environmental Economics and Management*, Vol. 54. No. 1. 32–48. o.
- GRAJZL, P.–MURRELL, P. [2007]: Allocating Lawmaking Powers: Self-Regulation vs Government Regulation. *Journal of Comparative Economics*, Vol. 35. No. 3. 520–545. o.
- GROSSMAN, S.–HART, O. [1986]: The costs and benefits of ownership: A theory of vertical and lateral integration. *Journal of Political Economy*, Vol. 94. No. 4. 691–719. o.
- HEPBURN, G. [2009]: Alternatives to traditional regulation. Report prepared for the OECD Regulatory Policy Division.
- HOOGEN, T. VAN DEN–NOWAK, T. [2009]: The emergence and use of self-regulation in the european decision-making process: Does it make a difference? Megjelent: *Hertogh, M.–Westerman, P.* (szerk.): *Self-regulation and the future of the regulatory state*. University of Groningen, Groningen Centre for Law and Governance.
- HOUSE OF LORDS [2011]: Auditors: Market concentration and their role. Vol. I. Report. Select Committee on Economic Affairs, 2nd Report of Session 2010–11, HL Paper 119–I, <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld201011/ldselect/ldeconaf/119/119.pdf>.
- HU, S. [2011]: Convergence of Audit and Credit Rating Practices: Going Concern Ratings. *International Journal of Disclosure and Governance*, Vol. 8. No. 4. 323–338. o.
- INTERINSTITUTIONAL AGREEMENT ... [2003]: Interinstitutional Agreement on better law-making. European Parliament, Council, Commission (2003/C 321/01).
- KISS FERENC LÁSZLÓ [2008]: Bevezetés a szabályozás gazdaságtanába. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2007. Budapest, MTA KTI, 11–95. o.
- KISS FERENC–MAJOR IVÁN–VALENTINY PÁL [2000]: *Információgazdaság és piacsabályozás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KLEINER, M. M. [2006]: *Licensing Occupations: Ensuring Quality or Restricting Competition?* Upjohn University Press, Kalamazoo, MI.

- KRANTON, R. E. [2003]: Competition and the Incentive to Produce High Quality, *Economica*, Vol. 70. No. 279. 385–404. o.
- LA PORTA, R.–LOPEZ-DE-SILANES, F.–SHLEIFER, A. [2008]: The Economic Consequences of Legal Origins. *Journal of Economic Literature*, Vol. 46. No. 2. 285–332 o.
- LEE, C. [2005]: Legal traditions and competition policy. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, Vol. 45. No. 2–3. 236–257. o.
- LELAND, H. E. [1979]: Quacks, Lemons, and Licensing: A Theory of Minimum Quality Standards. *Journal of Political Economy*, Vol. 87. No. 6. 1328–1346. o.
- LYON, T. P.–MAXWELL, J. W. [2003]: Self-regulation, taxation and public voluntary environmental agreements. *Journal of Public Economics*, Vol. 87. No. 7–8. 1453–1486. o.
- LYON, T. P.–MAXWELL, J. W. [2011]: Self-Regulation and Negotiated Agreements: Complements or Substitutes? EAERE Conference paper, 18th Annual Conference, Róma.
- MANDELKERN GROUP [2001]: Mandelkern Group on Better Regulation. Final Report.
- MAXWELL, J. W.–LYON, T. P.–HACKETT, S. C. [2000]: Self-Regulation and Social Welfare: The Political Economy of Corporate Environmentalism. *Journal of Law and Economics*, Vol. 43. No. 2. 583–617. o.
- MULLIGAN, C. M. [2009]: From AAA to F: How the Credit Rating Agencies Failed America and What Can Be Done to Protect Investors. *Boston College Law Review*, Vol. 50. No. 4. 1275–1305. o.
- NÚÑEZ, J. [2001]: A model of self regulation. *Economics Letters*, Vol. 74. No. 1. 91–97. o.
- NÚÑEZ, J. [2007]: Can Self Regulation Work? A Story of Corruption, Impunity and Cover-Up. *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 31. No. 2. 209–233. o.
- OECD [1997a]: The OECD Report on Regulatory Reform: Synthesis Report. OECD, Paris.
- OECD [1997b]: Regulatory impact analysis: Best practices in OECD countries. OECD, Paris.
- OECD [1999]: Voluntary approaches for environmental policy in OECD countries. OECD, Paris.
- OECD [2001]: Regulatory Impact Analysis: Efficiency, Accountability, and Transparency. OECD, Paris.
- OECD [2004]: Ex post evaluation of regulatory tools and institutions. OECD, Paris.
- OECD [2009a]: Alternatives to traditional regulation. OECD, Paris.
- OECD [2009b]: Indicators of regulatory management systems. OECD, Paris.
- OECD [2010a]: Reducing the Risk of Policy Failure: Challenges for Regulatory Compliance. OECD, Paris.
- OECD [2010b]: Competition and Credit Rating Agencies. DAF/COMP[2010]29. <http://www.oecd.org/dataoecd/28/51/46825342.pdf>
- OECD [2012]: Recommendation of the Council of the OECD on Regulatory Policy and Governance. OECD, Paris.
- OFT [2009]: The economics of self-regulation in solving consumer quality issues. Office of Fair Trading, 72 o.
- OFT [2010]: What does Behavioural Economics mean for Competition Policy? Office of Fair Trading.
- OFT [2011]: Statutory audit. Market investigation reference to the Competition Commission of the supply of statutory audit services to large companies in the UK. OFT1357MIR. http://www.oft.gov.uk/shared_of/market-work/oft1357MIR.
- OGUS, A.–CARBONARA, E. [2011]: Self-regulation. Megjelent: *Parisi, F. (szerk.): Production of Legal Rules*. Edward Elgar, 228–252. o.

- OMAROVA, S. T. [2011]: Wall Street as Community of Fate: Toward Financial Industry Self-Regulation. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 159. 411–492 o.
- PCAOB [2010]: Report on Observations of PCAOB Inspectors Related to Audit Risk Areas Affected by the Economic Crisis. PCAOB Release, No. 2010-006. szeptember 29. http://pcaobus.org/Inspections/Documents/4010_Report_Economic_Crisis.pdf.
- PCAOB [2011a]: Report on 2010 Inspection of Deloitte & Touche LLP (Headquartered in New York City, New York) Issued by the Public Company Accounting Oversight Board, december 7. http://pcaobus.org/Inspections/Reports/Documents/2011_Deloitte.pdf.
- PCAOB [2011b]: Report on 2010 Inspection of Ernst & Young LLP (Headquartered in New York City, New York) Issued by the Public Company Accounting Oversight Board, november 30. http://pcaobus.org/Inspections/Reports/Documents/2011_Ernst_Young_LLP_US.pdf.
- PCAOB [2011c]: Report on 2010 Inspection of KPMG LLP (Headquartered in New York City, New York) Issued by the Public Company Accounting Oversight Board, november 8. http://pcaobus.org/Inspections/Reports/Documents/2011_KPMG_LL_P_US.pdf.
- PCAOB [2011d]: Report on 2010 Inspection of PricewaterhouseCoopers LLP (Headquartered in New York City, New York) Issued by the Public Company Accounting Oversight Board, november 8. http://pcaobus.org/Inspections/Reports/Documents/2011_PricewaterhouseCoopers_LL_P.pdf.
- PETIT, N.–NEYRINCK, N. [2011]: Credit Rating Agencies and Competition Law. *Competition Policy International, Antitrust Chronicle*, Vol. 8. augusztus 30.
- POWELL, M.–CZAPRACKA, K. [2011]: Recent EU Antitrust Investigations into Financial Services – What Is the Scope for Antitrust Intervention? *Competition Policy International Antitrust Chronical*, július.
- PRITCHARD, A. C.–PURI, P. [2006]: The Regulation of Public Auditing in Canada and the United States: Self-Regulation or Government Regulation? *Fraser Institute Digital Publication*, <http://www.fraserinstitute.org/research-news/display.aspx?id=13534>.
- REIFFEN, D.–ROBE, M. [2011]: Demutualization and Customer Protection at Self-Regulatory Financial Exchanges. *Journal of Future Markets*, Vol. 31. No. 2. 126–164. o.
- ROE, M. J. [2004]: The Inevitable Instability of American Corporate Governance. *Harvard Law and Economics Discussion Paper*, No. 493. <http://ssrn.com/abstract=615561>.
- ROMANO, R. [2004]: The Sarbanes-Oxley Act and the Making of Quack Corporate Governance. *Yale Law School, Center for Law, Economics and Public Policy, Research Paper*, No. 297. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=596101.
- SCARPA, C. [1999]: The Theory of Quality Regulation and Self-Regulation, Megjelent: *Bortolotti, B.–Fiorentini, G.* (szerk.): *Organized Interests and Self-Regulation: An Economic Approach*. Oxford University Press, 236–260. o.
- SCHWARTZ, S. L. [2011]: Financial Industry Self-Regulation: Aspiration and Reality. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 159. 293–302 o.
- SEC [2011]: 2011 Summary Report of Commission Staff's Examinations of Each Nationally Recognized Statistical Rating Organization. <http://goo.gl/j3Oh6>.
- SEN, M. [2011]: *Non-State Regulatory Regimes. Understanding Institutional Transformation*. Springer.
- SHAKED, A.–SUTTON, J. [1981]: The Self Regulating Profession. *Review of Economic Studies*, Vol. 48. No. 2. 217–234. o.

- SHAPIRO, C. [1986]: Investment, Moral Hazard, and Occupational Licensing. *Review of Economic Studies*, Vol. 53. No. 5. 843–862. o.
- SPENCE, M. [1975]: Monopoly, Quality and Regulation. *Bell Journal of Economics*, Vol. 6, No. 2. 417–429. o.
- STAFF WORKING PAPER [2011]: Commission Staff Working Paper. Impact Assessment. Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2006/43/EC on statutory audits of annual accounts and consolidated accounts; Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on specific requirements regarding statutory audit of public-interest entities. SEC (2011) 1384 final, Brüsszel, november 30. http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/reform/impact_assesment_en.pdf.
- STIGLITZ, J. [2009]: Regulation and Failure. Megjelent: *Moss, D.–Cisternino, J.* (szerk.): *New Perspectives on Regulation*. The Tobin Project, Cambridge, MA.
- STOLTENBERG, C.–LACEY, K. A.–CRUTCHFIELD, G. B.–CUTHBERT, M. [2005]: A Comparative Analysis of Post-Sarbanes-Oxley Corporate Governance Developments in the US and European Union: The Impact of Tensions Created by Extraterritorial Application of Section 404. *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 53. No. 2. 457–491. o.
- TIOLE, J. [1996]: A Theory of Collective Reputations (with Applications to the Persistence of Corruption and to Firm Quality). *Review of Economic Studies*, Vol. 63. No. 1. 1–22. o.
- TIS [2000]: Industry Self-Regulation in Consumer Markets. Report prepared by the Taskforce on Industry Self-regulation. Commonwealth of Australia.
- TOWNSEND, R. [1979]: Optimal Contracts and Competitive Markets with Costly State Verification. *Journal of Economic Theory*, Vol. 21. No. 2. 265–293. o.
- VALENTINY PÁL [2008]: Hogyan mérik az ágazati szabályozó szervezetek hatékonyságát? *Közgazdasági Szemle*, 55. évf. 10. sz. 891–906. o.
- VALENTINY PÁL [2012]: Válságban a verseny – válságban a verseny? Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2011. Budapest, MTA KRTK KTI, 102–125. o.
- WHITE PAPER [2001]: European governance. A white paper. COM(2001) 428 final.
- WHITE, L. J. [2012]: The Credit Rating Agencies: How Did We Get Here? Where Should We Go? *CPI Antitrust Chronicle*, Vol. 4.
- ZHANG, I. X. [2005]: Economic Consequences of the Sarbanes-Oxley Act of 2002. AEI-Brookings Joint Center for Regulatory Studies, Related Publications 05-07. <http://regulation2point0.org/wp-content/uploads/downloads/2010/04/phpEG.pdf>
- ZÖLD KÖNYV [2010]: Zöld könyv. Könyvvizsgálati politika: a válság tanulságai. Brüsszel, 2010. október 13. COM(2010) 561 végleges. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0561:FIN:HU:PDF>